

AUŠRININKO ANDRIAUS VIŠTELIO RANKRAŠTINIO PALIKIMO KELIAS Į LIETUVĄ

Tomas Petreikis | Vilniaus universiteto Knygotyros ir
dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: petreikist@gmail.com

Straipsnyje rekonstruojamas aušrininko Andriaus Vištelio rankraštinio palikimo kelias į Lietuvos atminties institucijas. Siekiama nustatyti asmenis ir organizacijas, kurios rūpinosi aušrininko palikimo išsaugojimu ir ilgalaikę jo globa. A. Vištelis, gyvendamas Poznanės provincijoje (tuo metu priklausė Vokietijai), o vėliau – Argentinoje, aktyviai užsiėmė kūrybine veikla, bet kai susirgo psichine liga ir 1889 m. buvo uždarytas į Buenos Airių psichiatrijos ligoninę, visi jo rankraščiai liko žmonos Adolfojės Wysztelewskos globoje. Martyno Jankaus iniciatyva išliko A. Vištelio laišakai „Auszros“ redaktoriui Jurgiui Mikšui. Susivienijimo lietuvių Amerikoje pastangomis iš paties A. Vištelio buvo perimta vėlesnės aušrininko kūrybos dalis, bet organizacija tinkamai jos neapsaugojo: tik pavieniai rankraščiai pasiekė Lietuvą. A. Wysztelevska pasirūpino lietuviškąją vyro kūrybos dalimi, per tarpininką perduodama ją Lietuvių mokslo draugijai. Šiuo metu A. Vištelio rankraščiai ir dalis asmeninio archyvo saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje ir Wojciecho Kętrzyńskio mokslinių tyrimų centre Olštynėje (Lenkija). Dėl įvairių priežasčių nemaža dalis šaltiniuose minimų aušrininko darbų yra dingę.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Amerikos lietuviai, archyvas, Argentina, Argentinos lietuviai, „Auszra“, aušrininkai, Jonas Basanavičius, Lietuvių mokslo draugija, Jurgis Mikšas, Poznanė, rankraštinis paveldas, Jonas Šliūpas, Andrius Vištelis, Adolfa Wysztelevska.

ĮVADINĖS PASTABOS

Aušrininkas Andrius¹ Vištelis² (1837-11-25–1912-08-22) – vienas iš spalvingiausių XIX a. pabaigos lietuvių tautinio atgimimo veikėjų. Jis, kaip ir daugelis ginklo draugų, po pralaimėto 1863 metų sukilimo pasitraukęs į Vakarų, niekada daugiau į Lietuvą negrįžo. Aušrininkui likimas lėmė savo amžių baigti tolimoje Argentinoje – Buenos Airių psichiatrijos ligoninėje. Gyvenimo pabaigoje A. Vištelis iš esmės nebegalėjo pasirūpinti nei savimi, nei savo rankraščių išsaugojimu,

bet nuo to nesumenko jo palikimo reikšmė. Aušrininko rankraštiniis palikimas priskiriamas prie vertingesnių tautinio atgimimo šaltinių. Jų A. Vištelio biografai nėra kompleksiskai apibendrinę, bet vis dėlto nemažą rankraštinio palikimo dalį yra panaudoję savo darbuose, mažesnę – publikavę.

Pirmasis A. Vištelio biografas Jonas Šliūpas, be pastarojo korespondencijų ir gyvo bendravimo su pačiu herojumi, kitų šaltinių neturėjo. Jis iš atminties knygoje *Lietuviskiejie rasztai ir rasztininkai* (1890 [fakt. 1891]) pateikė kai kurių žinių apie literatūrinius aušrininko darbus³. Nepriklausomos Lietuvos metais literatūrinius tyrimus tęšęs Lietuvos universiteto docentas Juozas Tumas-Vaižgantas, rašydamas apie A. Vištelį knygoje *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas: Aušrininkų grupė* (1924), disponavo tik dviem aušrininko rankraštiniais darbais⁴. Tuo metu Lietuvoje jų daugiau ir nebuvo žinoma. Literatūrologas Vincas Maciūnas 1935 m. „Vaire“ išsamiau pristatė Jogailos universitete Krokuvoje atrastus A. Vištelio vertimus⁵.

Sovietmečiu į mokslinę apyvartą nežinomą Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomą A. Vištelio kūrybos ir nuorašų rinkinį 1958 m. traukė universiteto

1 Lietuviškojoje istoriografijoje A. Vištelį kartais pažįstame *Jono Andriaus* arba *Andriaus Jono* vardu. Antras vardas buvo lengvai atpažįstama bajorystės žymė, todėl *Jono* vardas A. Vištelio biografijoje atsirado neatsitiktinai. J. Tumo-Vaižganto žiniomis, aušrininkas gyvendamas Vokietijoje buvo suklas-tojęs bajorystės dokumentus, todėl ėmė pasirašinėti dvinariškai *Jonu Andriumi* arba *Andriumi Jonu*. Kun. Antanas Keblaitis 1929 m. nustatė, kad Zapyškio parapijos gimimo metrikų knygoje aušrininkas buvo krikštytas tik vienu *Andriaus* vardu (lenk. *Andrzej*). Metrikų pagrindu išduotuose dokumentuose taip pat buvo įtvirtintas vienas *Andriaus* vardas. Buenos Airių psichiatrijos ligonės administracijai jis buvo žinomas tuo pačiu *Andriaus* (ispaniškai rašyta – *Andres*) vardu. Pats A. Vištelis, 1881 m. gavęs iš Zapyškio parapijos savo gimimo metrikus, privačioje korespondencijoje su Juzefu Ignacu Kraševskiu prisidėjo antrojo vardo *Jonas* kurį laiką nebevartojo. Vėliau pramaišiu dėl psichikos ligos ar dėl kitų aplinkybių dar pasirašydavo *Jonu Andriumi* arba slapyvardžiais su pirmosiomis inicialinėmis *J. A.* raidėmis. Gyvenimo pabaigoje (nuo 1904 m.) aušrininkas savo laiškus vėl pasirašinėjo vienu *Andriaus* vardu.

2 Zapyškio parapijos gimimo metrikų knygoje buvo užfiksuota sulenkinta *Wisztalewskio* forma,

nors A. Vištelis pats visada pasirašinėjo *Wisztalewskiu*. Pastaroji pavardės forma Prancūzijoje A. Višteliiui išduodant dokumentus dar pakeista į *Wysztelewski*. Aušrininko pavardė ne kartą buvo iškraipyta, todėl A. Vištelis jautė vidinę motyvaciją ją nuolat tobulinti. Sutrumpinta *Vištelio* pavardės forma atsirado vėlai. Ji (rašyta tarmiškai (žemaitiškai) – *Wištalius*) pirmą kartą aptinkama 1900 m. laikraštyje „Saulėteka“. Pats aušrininkas savo pavardę susitrum-pinęs 1901 m. pradėjęs pasirašinėti *Visztaliumi*. Aušrininko giminės Lietuvoje buvo žinomi *Vištelio* pavarde, todėl šią pavardės formą savo darbuose vartojo J. Tumas-Vaižgantas. Vėliau šios pavardės formos šalininkai buvo Vincas Kuzmickas ir Vladas Žukas. Šiame straipsnyje vartojama sutrumpinta pavardės forma – *Vištelis*. Aušrininko šeimos narių pavardės formos straipsnyje pateikiamos pagal tuo metu vartotą tradiciją – kaip asmuo save vadino ir buvo oficialiai žinomas. Žr.: Mirė poeto brolio sūnus. *Darbininkas*, 1929, vasario 3 (nr. 5), p. 4.

3 ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuviskiejie rasztai ir rasztininkai*. Tilžė, 1890 [fakt. 1891], p. 167–168.

4 TUMAS-VAIŽGANTAS, Juozas. *Rasztai*. Vilnius, 2007, t. 18, p. 9, 28–30.

5 MACIŪNAS, Vincas. Krokuvos bibliotekose pasirašius. *Vairas*, 1935, birželis (nr. 6), p. 176–177.

docentas Adolfas Sprindis⁶. Profesorius Vladas Žukas, susidomėjęs V. Maciūno atradimu, detaliai tyrinėjo Krokuvoje išlikusią rankraštinę medžiagą, taip pat publikavo atskirus A. Vištelio laiškus Juzefui Ignacui Kraševskiui⁷. Literatūrologas Vincas Kuzmickas, parašęs išsamiausią aušrininko biografiją, nė vieno naujo aušrininko rankraščio nepanaudojo, nors jų būta panosėje – tuomečio Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekoje. Be kita ko, V. Kuzmickas išsakė skubotą teiginį, kad esą visa reikšmingiausia A. Vištelio kūrybos dalis jau yra publikuota⁸, taip savaimingai nuvertindamas neskelbtą aušrininko palikimą. Žurnalistikos istorikas doc. Bronius Raguotis, atkreipęs dėmesį į žiojėjančias V. Kuzmicko tyrimo spragas, analizavo Amerikos lietuvių ir A. Vištelio santykius. Mokslininkas užfiksavo kai kurių Buenos Airėse sukurtų aušrininko rankraščių judėjimą⁹. V. Žukas, savarankiškai tęsdamas tyrimus, susitelkė į literatūrinę A. Vištelio veiklą, taip pat savo darbuose mėgino rekonstruoti aušrininko asmeninę biblioteką¹⁰. Profesorius pirmasis rėmėsi minėto instituto bibliotekoje saugoma archyvine medžiaga.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, tyrimus toliau tęsė V. Žukas. Jis rinkinyje *Kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui* (1992) publikavo 40 aušrininko laiškus J. I. Kraševskiui, pateikdamas ir A. Vištelio epistolinio palikimo telkties istoriją¹¹. Lenkakalbei auditorijai tuos pačius aušrininko laiškus pristatė Marija Nedzveckia¹². Būta ir atradimų. Varmijos Mozūrų universiteto profesorius Mieczysławas Jackiewiczius 1996 m. lietuvių skaitytojus supažindino su Olštyne (Lenkija) atrastu nežinomam A. Vištelio veikalui „Panemunės giesmės“¹³. Kaune 2008 m. atradus „Auszros“ archyvo Martyno Jankaus rinkinį, buvo aptiktas ir didelis pluoštas A. Vištelio laišku Jurgiui Mikšui. Jie visi buvo publikuoti knygoje *Auszros archyvas: Martyno Jankaus rinkinys* (2011). Tai paskutinės žinios apie A. Vištelio rankraštinių palikimą.

Iš pristatytų tyrimų visumos XIX–XX a. sandūrą regime kaip pasikeitusio požiūrio į lietuvių kultūros veikėjų rankraštinių palikimą epochą. Tai jo telkties ir visuomeninio aktualinimo metas: buvo tikimasi organizuotai išsaugoti reikšmingiausią paveldą ateities kartoms, o kiek jėgos leidžia – ir vykdyti mokslinius tyrimus. Šiame darbe daugiausia nuveikė gausi Amerikos lietuvių bendruomenė, didelis indėlis priklauso ir pavieniems inteligentams bei organizacijoms (ypač Lietuvių mokslo draugijai) Lietuvoje. Suinteresuotų jėgų akiratyje buvęs A. Vištelio rankraštinis palikimas gyveno savo istoriją: nors ne kartą buvo iškilusi jo išlikimo drama, bet aušrininko šeimos ir lietuvių inteligentų pastangomis jis vis dėlto pasiekė mūsų dienas. Koks A. Vištelio rankraštinio palikimo dydis, vertė ir išlikimo procentas, dar iki galo neatsakyta: kiekvienas tyrėjas, pasinerdamas į savo tyrimo problematiką, neturėjo tikslo aprėpti aušrininko palikimo visumos.

Įvertinus istoriografinius pasiekimus, straipsnio objektu pasirenkamas A. Vištelio rankraštinis palikimas kaip asmeninių dokumentų ir kūrybinių rankraščių

visuma. Keliamas tikslas – išanalizuoti aušrininko rankraštinio palikimo telkties ir judėjimo į Lietuvą srautus, visa tai suvokiant kaip visuomeninių organizacijų ir personalijų atsakingos veiklos rezultatą. Uždaviniai: 1) nustatyti išlikusio paveldo apimtį ir saugojimo vietas; 2) atskleisti A. Vištelio bandymus perduoti rankraštinių palikimą į Lietuvą; 3) išanalizuoti A. Vištelio ir jo šeimos ryšius su lietuvių inteligentais, siekusiais kaupti tautinio atgimimo paveldą; 4) patikslinti reikšmingus A. Vištelio ir jo šeimos narių biografinius faktus. Dėl straipsnio apimties atsiribojama nuo detalios rankraštinio palikimo analizės.

Pagrindiniai šio tyrimo darbo šaltiniai – pirminiai (aušrininko kūrybiniai rankraščiai, atsiminimai, atminties institucijų paveldo apskaitos dokumentai, korespondencijos, periodikos spaudos publikacijos ir kt.). Vertingas publikuotas ir nepublikuotas A. Vištelio epistolinis palikimas. Daugiau aiškumo į tyrimą įnešė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos (toliau – LLTIB) rankraštyne išlikę aušrininko kūrybiniai rankraščiai ir asmeninio archyvo fragmentai (f. 1-848–887). Jie mažai tyrinėti ir iki galo tinkamai neįvertinti. Sovietmečiu Lietuvių mokslo draugijos dokumentai, padalinti LLTIB ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai (toliau – LMAVB), pasitarnavo detaliau pažįstant aušrininko rankraštinio palikimo judėjimo, apskaitos ir apsaugos situaciją. A. Vištelio ir jo bičiulių periodinės spaudos publikacijos gana plačiai išsisklaidžiusios Mažosios Lietuvos ir Amerikos lietuvių spaudoje. Jos ieškant gelbėjo „Lietuvos bibliografijos serija C“. Ieškant duomenų apie A. Vištelio šeimą, pasitelkta pagrindinė Argentinos ispaniška ir Poznanės provincijos lenkiška spauda. Šiam tyrimui buvo pravartūs ir įvairūs žinynai (pvz., Poznanės miesto adresų knygos) bei Lenkijos dvarininkų genealoginių duomenų bazė (<http://genealogia.grocholski.pl/>). Tyrime pirmenybė teikta pirminiams šaltiniams, todėl istoriografijoje pasitaikantys netikslumai buvo ištaisomi atskirai dėl įvairių smulkmenų su ankstesniais autoriais nediskutuojant.

Reiškiu padėką prof. M. Jackiewiczui už suteiktas vertingas konsultacijas gilinantis į Lenkijoje saugomą A. Vištelio rankraštinių palikimą.

6 SPRINDIS, Adolfas. Nežinomi A. Vištelio-Višteliausko rankraščiai. *Literatūra ir menas*, 1958, liepos 12 (nr. 28), p. 4.

7 ŽUKAS, Vladas. Publikacijos ir informacijos. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1962, t. 2, p. 194–212.

8 KUZMICKAS, Vincas. „Aušros“ poeto likimas. Iš *Senosios lietuvių literatūros baruose*. Vilnius, 1971, p. 119.

9 RAGUOTIS, Bronius. Andriaus Vištelio biografijai. *Pergalė*, 1983, nr. 3, p. 188–190.

10 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*. [T.] 1.

Vilnius, 2000, p. 166–188.

11 ŽUKAS, Vladas. Andriaus Vištelio laišakai. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*. Vilnius, 1992, p. 152–285.

12 NEDZVECKA, Maria. Korespondencija A. J. Vištelisa z J. I. Kraszewskim. *Literatūra*, 1996, t. 34, sąs. 1, p. 70–78.

13 JACKIEWICZ, Mieczysław. Andriaus Vištelio-Višteliausko knygos rankraštis. Iš lenkų kalbos vertė Rasa Lazauskaitė. *Literatūra ir menas*, 1996, kovo 2 (nr. 9), p. 13.

LAIKINAS PRIEGLLOBSTIS POZNANĖS PROVINCIJOJE

A. Vištelis poeziją (giesmes ir dainas) pradėjo kurti būdamas 17-os metų. Kūrė lietuviškai ir lenkiškai, kaip įprasta, tuo metu rankraščiai nuorašais keliavo po apylinkes, dalis liko pas gimines (minimas Trojanovskis Šančiuose prie Kauno)¹⁴. Nesėkmingas 1863 metų sukilimas ir A. Vištelio pasitraukimas į Vakarų nutraukė jo tiesioginius ryšius su Lietuva. Septynerius metus sukilėlis, neturėdamas nuolatinės tarnybos ir bastydamasis po Europą, kartą vieno italo net buvo apvogtas. Tokiomis aplinkybėmis kurti Andrius nesustojo, bet didesnio asmeninio archyvo sukaupti tada galimybių neturėjo. Tik 1870 m., kai A. Vištelis apsigyveno ir gavo prieglobstį Poznanės provincijoje Prūsijos karalystėje¹⁵, viskas iš esmės pasikeitė. Iš pradžių jis 1870–1872 m. tarnavo raštininku pas grafą Wiktorą Szołdrskį Brodove (vok. *Brodelwitz*; dab. lenk. *Brodów*, Rudnos gmina, Lenkija¹⁶). Ši tarnyba leido A. Višteliumi patobulinti prastokus rašymo įgūdžius. Vėliau A. Vištelis, atlikęs praktiką pas Michalskį, kuris, atrodo, buvo grafo Micielskio girininkas, užsirekomendavo kitam grafui – Franciszekui Żółtowskiui (1818–1894¹⁷). Pas jį girininku stoji 1874 m. birželio 29 d. Iš pradžių Andrius buvo įdarbintas¹⁸ Lipovkoje (vok. *Lindenhof*; lenk. *Lipówka*) prie Dolsko, o vėliau, 1876 m. grafui Bžeznicoje (vok. *Birkenhof*; dab. lenk. *Brzeźnica*, Dolsko gmina, Lenkija) miškuose suformavus Orlinieco (vok. ir lenk. *Orliniec*) gyvenvietę¹⁹, į ją 1877–1879 m. buvo atkeltas su visa šeima. Aušrininkas Orliniece, kurį pats lietuviškai vadino Erelnyčia arba Erelių kalnu²⁰, turėdamas nemažai žemės papildomai vertėsi ūkininkavimu – garsėjo provincijoje gerai užauginamomis bulvėmis²¹.

Prasigvenęs ir susidomėjęs kultūrine veikla, Andrius užmezgė gana plačius ryšius su lenkų ir lietuvių kultūros veikėjais. Susirašinėjo su Drezdene gyvenusiu rašytoju J. I. Kraševskiu (1812–1887). Palaikė artimus ryšius su poznaniečiais: žurnalistu Edmundu Callieru (1833–1893) ir literatu Ludwiku Władysławu Rzepeckiu (1832–1894). Poznanėje pažinojo ir 1830 metų sukilimo dalyvį žemaičių bajorą Leworskį²². Susirašinėjo su Karaliaučiaus universiteto profesoriumi Frydrichu Kuršaičiu (1806–1884). Turėjo idėjinių draugų Mažojoje Lietuvoje: Jurgį Mikšą²³, Praną Stankevičių (žemaičių bajoras, 1863 m. sukilimo dalyvis), Georgą Julijų Justą Sauerweiną (poliglotas, lietuvių kultūros veikėjas), Vilių Bruožį ir kt. „Auszros“ epochoje Andriaus ryšiai išsiplėtė ir apėmė beveik visą „Auszros“ bendradarbių kolektyvą. Taigi A. Vištelis, nors ir gyveno miškų apsuptas Orliniece, bet buvo gana turtingas, plačių ryšių ir interesų žmogus. Iš praktinių paskatų savo laiškus A. Vištelis ženklino jam 1879 m. padarytu apvaliu stilizuotu antspaudu su A W monograma²⁴. Tai vienas iš patikimiausių A. Vištelio rankraštinio palikimo nustatymo proveniencinių ženklų.

Žinios apie Poznanės provincijoje sukaupą aušrininko kūrybinį palikimą gana ribotos, daugiausia užfiksuotos jo korespondencijoje. A. Vištelis, 1874 m. lapkritį trumpai svečiuodamasis Širvintoje (vok. *Schirwindt*, Rytų Prūsija; dab. Kutuzovas, Rusija) ir Tilžėje (vok. *Tilsit*, Rytų Prūsija; dab. Soveckas, Rusija), per knygnešį Motiejų Eimaitį (1840–1919) siuntė broliui Martynui Višteliiui (mirė 1904 m.²⁵) į Zapyškį lietuviškų knygų, pranašysčių (*pranašystų*) ir pluoštą paties 1870 m. Paryžiuje sukurtų kariškų lietuviškų ir lenkiškų dainų. A. Vištelio teigimu, šių dainų nuorašai Paryžiuje buvo padaryti Leonardui Borejikai Chodžko (1800–1871) ir Agatonui Gilleriui (1831–1887). Primintina, kad A. Gilleris buvo vienas iš Lenkų muziejaus Rapersvilyje (orig. *Rapperswili*, Šveicarija) įkūrėjų, o L. B. Chodžko dirbo ne vienoje Paryžiaus bibliotekoje. Kadangi M. Eimaitis A. Vištelio dainų M. Višteliiui nepristatė²⁶, o iš šio rinkinio tik viena karinė daina („Marszas senovės gadyniū“) yra išlikusi kitame A. Vištelio rinkinyje²⁷, ateityje lieka vienintelė viltis – tęsti jų paiešką užsienio atminties institucijose. Pažymėtina, kad A. Vištelis gana aiškiai suvokė, kad tik institucinės bibliotekos gali išsaugoti jo rankraščius: tai ne kartą akcentavo laiškuose J. I. Kraševskiui²⁸.

14 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1882, gruodžio 28. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*. Vilnius, 1992, p. 258–259.

15 Poznanės provincija – senasis Lenkijos kultūros lopšys po 1815 m. Vienos kongreso atitekęs Prūsijos karalystei (pastaroji – nuo 1871 m. Vokietijos imperijos dalis).

16 Čia ir toliau pirma rašomas tuo metu funkcionavęs vokiškas, o po jo – šiuo metu Lenkijoje įtvirtintas vietovės pavadinimas.

17 Franciszek Żółtowski [žiūrėta 2014 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://genealogia.grocholski.pl/gd/osoba.php?id=007831>>.

18 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1881, gruodžio 27. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 237–240; S. L. A. sanariams Viztaliaus reikale. *Vienybė lietuvininkų*, 1906, sausio 3 (nr. 1), p. 10.

19 BUDZYŃ, Krzysztof. *Informator historyczny. Śremski notatnik historyczny*, 2008, t. 1, s. 5–11.

20 VIŠTELIS, Andrius. *Laiškas Goergui Juliiu Justui Sauerweinui*. Orliniecas, 1879, spalio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-3060, lap. 2.

21 Kartofle: [A. Vištelio skelbimas]. *Goniec Wielkopolski*, 1882, marca 18 (nr. 64), s. 4; Królewska Huta. *Katolik*, 1884, pазdziernika 28 (nr. 84), s. 2.

22 Gal minėto Leworskio sūnus ar giminaitis Witoldas Leworskis Poznanėje turėjo paveikslų parduotuvę. Žr. *Obrazy i oprawa obrazów: [skelbimas]. Ilustrowany tygodnik informacyjny*, 1933, stycznia 1 (nr. 1), s. 8.

23 KAUNAS, Domas. *Aušrininkas: tautinio atgimimo spaudos kūrėjas Jurgis Mikšas*. Vilnius, 1996, p. 47–56.

24 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1879, gruodžio 28. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 91.

25 KEBLAITIS, Antanas. Andrius Vištaliauskas. *Židiny*, 1929, liepa (nr. 7), p. 66–67.

26 VIŠTELIS, Andrius. Laiškai isz Argentinos. *Vienybė lietuvininkų*, 1904, nr. 19, p. 222–223.

27 *J. A. Vištaliausko rinkinys*. [1870–1883]. VUB RS, f. 1-D. 842, lap. 19.

28 VIŠTELIS, Andrius. Laiškai Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1877, kovo 18 ir 1880, balandžio 4. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 182, 196.

Prūsijos žandarams A. Vištelio bičiulio P. Stankevičiaus namuose Virkytuose (prie Šilutės) atlikus kratą, po kurio laiko susidomėta ir juo pačiu²⁹. Andrių įtariant socialdemokratine agitacija Mažojoje Lietuvoje, 1881 m. birželio 18 d. krata buvo padaryta ir jo namuose Orliniece. Iš įtariamojo laikinai paimta *daugybė lenkiškų, o daugiausia lietuviškų rankraščių*. Iš jų policijai buvo maža nauda, nes A. Vištelis save laikė ne socialdemokratu, o respublikonu, tad policija, nieko inkriminuojamo neradusi, po mėnesio (liepos 20 d.) beveik viską A. Višteliui grąžino³⁰. Krata priverė A. Vištelį susimąstyti apie gyvenamosios vietos pakeitimą, rimtai savo dėmesį nukreipiant į Šveicariją. Jis 1881 m. gruodžio 27 d. J. I. Kraševskiui nusiuntė 16 pozicijų dokumentų, galėjusių prirėkti siekiant šios šalies pilietybės, sąrašą³¹. Nė vienas iš sąrašo minimų dokumentų nėra išlikęs ir jų likimas nežinomas.

AUŠRININKO DIENOS ARGENTINOJE

Vokietijos imperijoje nuo 1885 m. valdančiuosiuose sluoksniuose prasidėjo aktyvi kampanija prieš buvusius Rusijos piliečius (daugiausia lenkų tautybės asmenis). Nemažai jų Vokietijoje apsigyveno po nesėkmingų sukilimų prieš Rusiją. Šie atvykėliai pradėti laikyti priešiškais elementais, nusiteikusiais prieš Vokietijos imperinę politiką. Valdžios požiūriu, sukilėliai įprastai laikyti lenkais, tad A. Vištelis, kaip ir daugelis ginklo draugų, 1885 m. iš vietinės vokiečių valdžios gavo įsakymą išsikelti iš imperijos. A. Višteliui iškraustymo sprendimas buvo atidėtas ne kartą. 1886 m. pakartotinai suaktyvėjus vokiečių valdžios planams iškraustyti buvusius Rusijos piliečius, net grafui F. Żółtowskiui ir Andriaus žmonos Adolfo giminėms nepavyko pakeisti šio sprendimo. Jei A. Vištelis būtų atsisakęs jį vykdyti, būtų grėsusi bauda ir prievartinė deportacija į Rusiją. Iki 1887 m. pabaigos iš Rytų Prūsijos buvo iškeldinta beveik 11 tūkst. buvusių Rusijos piliečių³².

Dėl politinių priežasčių išvarytas iš Vokietijos A. Vištelis su šeima – žmona Adolfa, sūnumis Witoldu ir Romučiu Jonučiu Andriučiu bei dukra Maryte Aldute – 1886 m. kovo 26 d. išvyko iš Orlinieco³³. Šeima trumpai kovo 28 d. buvo apsistojusi Kaminskio Berlyno viešbutyje Poznanėje³⁴. Iš ten patraukė į Lisaboną, o iš jos laivu nuvyko į Rio de Žaneirą Brazilijoje. Svečioje šalyje Višteliai pagyvenę apie metus ir netekę dviejų vaikų – Marytės Aldutės ir Romučio Jonučio Andriučio – 1887 m. persikėlė į Argentinos sostinę Buenos Aires³⁵. Ten A. Vištelis rado tris lietuvius, du *puslietuvninkus ir keletą Lietuvą mylinčių lenkų*³⁶. Per tuos kelerius metus A. Vištelis užmezgė draugystę su žemaičių bajoru Jurgiu Brzezowskiu, 1863 metų sukilimo prieš Rusiją dalyviu, Prancūzų kariuomenės kareiviu, 1870 m. kovojusiu kare prieš Prūsiją. Bajoras Buenos Airėse turėjo staliaus dirbtuves, gyveno pasiturimai. Pas J. Brzezowską staliaus amato mokėsi iš Onušio kilęs Vincas Rutkauskas bei

A. Vištelio į Buenos Aires pakviestas pusbrolis Martynas Vištelis³⁷. Pastarasis į Buenos Aires pakvietė ir savo draugą Lapinską. Šis apie 1888 m. atvyko ir kurį laiką su A. Višteliu bendravo³⁸. Aušrininkas draugais buvęs su Vaclovu Vaikanu ir Seislovskiu³⁹. Senu Andriaus draugu taip pat buvo laikomas ir J. Pauga.

Adolfa ir Andrius Višteliai Argentinoje vertėsi prekyba, bet šis verslas nesisekė. Apie 1889 m. Višteliai įsitaisė siuivyklą. Šeima ne kartą keitė savo gyvenamąją vietą, paskutinis žinomas adresas – Estados Unidos g. 3442⁴⁰. Aušrininkas, gyvendamas Argentinoje, nenustojo domėtis kalbotyra, kaip pats J. Basanavičiui teigė, dirbo iki 18 valandų per dieną. Daugiausia užsiėmė graikų ir lotynų kalbos lyginamosiomis studijomis⁴¹. Šios studijos be filologinio pasirengimo A. Višteliui nebuvo į naudą – persitempė. Adolfa 1889 m. lapkričio 15 d.⁴² Buenos Airių policijos paprašė apsaugos. Jai ir sūnui namuose nebebuvo saugu: Andrius buvo gerai apsiginklavęs (ant stalo laikė du šautuvus, du revolverius ir didžiulį peilį) ir kliedėjo. Policija jį suėmė, o du psichiatrai nustatė, kad jam prasidėjusi psichikos liga⁴³. A. Vištelis lapkričio 20 d. buvo uždarytas į psichiatrijos ligoninę „Hospicio de las Mercedes“. Gulėdamas ligoninėje, jis nei savo rankraščių, nei knygų iš žmonos nebegavo⁴⁴, todėl visą tolesnį laiką aušrininkas savo raštuose ir laiškuose turėtas knygas cituodavo iš atminties.

A. Vištelį ligoninėje iki 1900 m. lankė pusbrolis Martynas. Jam tais metais mirus, jo žmona vokietė nebuvo suinteresuota rūpintis vyro giminaičiu ir tik retkarčiais

29 KAUNAS, Domas. *Aušrininkas...*, p. 35.

30 VIŠTELIS, Andrius. Laiškai Juzefui Ignacui Kraševskiui. *Orliniecas*, 1881, birželio 22 ir rugpjūčio 18. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 221–223.

31 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. *Orliniecas*, 1881, gruodžio 27. Ten pat, p. 237–240.

32 GUDAS, Kęstutis. *Lietuvių tautinė padėtis Mažojoje Lietuvoje XIX amžiaus pabaigoje*: Daktaro disertacija. Vilnius, 1993. VUB RS, f. 76-3376, lap. 51, 53–55.

33 KUZMICKAS, Vytautas. „Aušros“ poeto likimas. Iš *Senosios lietuvių literatūros baruose*. Vilnius, 1971, p. 161.

34 Przybyli do Poznania. *Wielkopolanin*, 1886, marca 30 (nr. 72), s. 3.

35 KUZMICKAS, Vytautas. „Aušros“ poeto likimas, p. 161–162.

36 VIŠTELIS, Andrius. Buenos-Ayres. *Varpas*, 1898, nr. 10, p. 159.

37 ŠLIŪPAS, Jonas. Bėdos J. A. Viztaliausko Argentinoje. *Vienybė lietuvininkų*, 1892, sausio 6 (nr. 1), p. 9.

38 KEBLAITIS, Antanas. Andrius Vištaliauskas, p. 66, 68.

39 ŠLIŪPAS, Jonas. Bėdos J. A. Viztaliausko Argentinoje, p. 9.

40 S. L. A. sanariams Viztaliaus reikale, p. 10.

41 BASANAČIUS, Jonas. Apie Viztaliauską. *Vienybė lietuvininkų*, 1892, kovo 9 (nr. 10), p. 119.

42 Šią datą A. Vištelis nurodė pats, ir V. Rutkauskas J. Šliūpai teigė, kad aušrininkas iš pradžių buvo uždarytas į psichiatrijos ligoninę Calle Caseros gatvėje, o vėliau, kaip yra žinoma, lapkričio 20 d. buvo įregistruotas kitoje psichiatrijos ligoninėje. Žr. [VIŠTELIS, Andrius]. Viztaliaus laiškas. *Vienybė lietuvininkų*, 1901, nr. 37, p. 443.

43 S. L. A. sanariams Viztaliaus reikale, p. 10.

44 ŠLIŪPAS, Jonas. Bėdos J. A. Viztaliausko Argentinoje, p. 9.

aplankydamas Andrių⁴⁵. Mirus Martynui, jį lankė Juozas⁴⁶, Jurgis⁴⁷ ir Justinas⁴⁸ Šlapeliai. Jie atnešdavo aušrininkui tabako, lietuviškų laikraščių, rašalo ir popieriaus. Lietuviams pradėjus dažniau lankytis, pasak Jurgio Šlapelio, 1903 m. ligoninės gydytojas liepė įtaisyti ligoniui stalą, kad jis galėtų lovoje sėdėdamas rašyti⁴⁹. A. Vištelis gulėdamas ligoninėje gana stabiliai nuo XX a. pradžios iš Amerikos lietuvių gaudavo laikraščius „Vienybę lietuvninkų“, „Lietuvą“, taip pat skaitė vietinius laikraščius ispanų kalba „La Prensa“ ir „El Inferno“⁵⁰. Atrodo, kad grafas Marcellis Żółtowski (1850–1925) jam siūsdavęs lenkiškus laikraščius „Kurier Poznański“ ir „Dziennik Poznański“⁵¹.

A. Vištelį lankę Argentinos lietuviai, ypač J. Pauga, tvirtino, kad A. Vištelis daug rašęs ir palikęs rankraščių. Argentinos lietuvio St. Žemio manymu, jie arba palikę psichiatrijos ligoninės archyve, arba per J. Paugą pasiekė J. Šliūpą⁵². Velionį palaidojo ir jo turtą tvarkė sūnus Witoldas. Jis ir žinojo daugiausiai apie tėvo rankraščius. Inžinierius Witoldas Mieczysławas Wysztelewski (oficialiai Argentinoje – *Witold de Wysztelewski* arba *de Wisztelewski*) buvo gimęs 1879 m. rugsėjo mėnesį⁵³. Tėvo reikalavimu nuo mažumės mokėsi lietuviškai⁵⁴. Paskutinėmis (1891) žiniomis, Witoldas ryte kalbėdavęs poterius lenkiškai, o vakare lietuviškai⁵⁵. Žinoma, kad Witoldas mokėsi Buenos Airėse, o vėliau, J. Šliūpo teigimu, jis aukštuosius inžinerijos mokslus baigė Belgijoje⁵⁶. W. Wysztelewski apie 1905 m. grįžo į Argentiną, vertėsi inžinieriaus praktika⁵⁷. Nustatyta, kad 1907 m. gyveno šiaurės vakarų Argentinos dalyje įsikūrusiame Čumbičos (orig. *Chumbicha*) mieste. Tad tėvo lankyti sūnus tuo metu negalėjo, bet atrodo, jog už tėvo išlaikymą ligoninėje jis pats ir mokėjo⁵⁸. Argentinos oficioze „Boletín oficial de la República Argentina“ minima, kad 1911 m. Argentinos pilietis W. Wysztelewski gyveno Bolivijoje⁵⁹, vėliau 1913–1914 m. dirbo Argentinoje prie geležinkelių⁶⁰, o nuo 1915 m. persikėlė gyventi į Buenos Aires, dirbo kartu su kitu inžinieriumi Thoru Holmsu⁶¹.

Nuo aušrininko mirties praėjus keliolikai metų, Argentinos lietuviai, susispietę Buenos Airėse, 1931 m. nutarė prie Lietuvių namų įkurti muziejų, taip pat nuspręsta surasti ir A. Vištelio rankraščius bei jo kapą⁶². Jie tuo metu žinojo, kad A. Vištelio sūnus inžinierius gyvena Buenos Airėse, bet yra atitolęs nuo Argentinos lietuvių bendruomenės⁶³. Iš tikro Witoldas turėjo daugiau ryšių su Argentinos lenkų bendruomene: lenkų spaudoje jis minimas kaip Argentinos geležinkelių statistikos skyriaus vadovas⁶⁴. Neatsitiktinai lenkų istoriografijoje Witoldas fragmentiškai minimas ir kaip lenkų kilmės Argentinos inžinierius, dirbęs transporto srityje⁶⁵. Koks tolesnis Witoldo likimas, nėra žinoma, bet papildant žinias apie Vištelius galima paminėti, jog 1952 m. Argentinos užsienio reikalų ministerijoje dirbo Maria Estela de Wysztelewski⁶⁶. Ji galėjo būti Witoldo žmona arba duktė. Visiškai nieko neži-

noma, kaip elgėsi W. Wysztelewskis su tėvo rankraštiniu palikimu, bet, kaip vėliau išaiškėjo, daugelį psichiatrijos ligoninėje likusių rankraščių perėmė A. Juščius.

AUŠRININKŲ IR VARPININKŲ PASTANGOS

A. Vištelis palaikė J. Basanavičiaus ir G. J. J. Sauerweino 1882 m. „Lietuwiszkoje ceitungoje“ iškeltą Lietuviškosios mokslo draugystės įkūrimo idėją⁶⁷. Tikriausiai tais pačiais metais Andrius parengė „Atsiszaukimą“, adresuotą J. Basanavičiui, G. J. J. Sauerweinui ir J. Šliūpai. Atsiszaukimas nebuvo publikuotas, dokumento sulankstymo žymės leidžia manyti, kad jis buvo siųstas laišku, bet jo gavėjas nenurodytas. Išlikimo aplinkybės leidžia manyti, kad šis „Atsiszaukimas“ yra tiesiogiai susijęs su Ansu arba Viliumi Bruožiais: jų fonde (LMAVB RS, f. 85) šis rankraštis yra saugomas⁶⁸. Tai nedidelės apimties (1 lap.), bet gana įdomus priešaušrio

45 Ar gyvas ar jau miręs Andrius Wisztalius. *Saulėteka*, 1900, nr. 8–9, p. 231.

46 Andrius Wisztalius dar gyvas! *Saulėteka*, 1900, nr. 10–11, p. 246–247.

47 ŠLAPELIS, Jurgis. Labai nudžiugom gavę nuo Tamistų gromatą ir laikraštį. *Vienybė lietuvininkų*, 1901, vasario 6 (nr. 6), p. 67.

48 ŠLAPELIS, Justinas. Iš Argentinos. *Vienybė lietuvininkų*, 1903, rugsėjo 30 (nr. 39), p. 462.

49 ŠLAPELIS, Jurgis. Iš Argentinos, Pietinėje Amerikoje. *Lietuva*, 1903, spalio 16 (nr. 42), p. 2.

50 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*. [D.] 1. Vilnius, 2000, p. 186–187.

51 VIŠTELIS, Andrius. Laiszkai iš Argentinos. *Vienybė lietuvininkų*, 1904, nr. 17, p. 198.

52 ŽIEMYS, St. Pirmasis lietuvis emigrantas Pietų Amerikoje. *Naujas žodis*, 1931, nr. 9, p. 170.

53 BASANAVIČIUS, Jonas. Apie Viszteliauską, p. 119.

54 ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuwiszkiejie rasztai ir rasztininkai*, p. 145.

55 ŠLIŪPAS, Jonas. Bėdos J. A. Viszteliausko Argentinoje, p. 10.

56 Iš Jono Šliūpo atminimų. *Nepriklausomoji Lietuva*, 1919, rugsėjo 16 (nr. 107), p. 2.

57 S. L. A. sanariams Visztaliaus reikale, p. 10.

58 *Susivienijimo lietuvių Amerikoje istorija*: nuo 1886 iki 1915 m. New York, 1916, p. 286.

59 *Boletín oficial de la República Argentina*, 1912,

mayo 18 (nr. 5517), p. 470.

60 Dirección General de Contabilidad. *Boletín oficial de la República Argentina*, 1914, septiembre 14 (nr. 6203), p. 261.

61 Orden General de Pagos № 119. *Boletín oficial de la República Argentina*, 1915, febrero 23 (nr. 6332), p. 363.

62 Argentinos lietuvių kultūros centras. *Dienos naujienos*, 1931, gegužės 21 (nr. 40), p. 2; Lietuviai Pietų Amerikoje. *Vilnius*, 1931, gegužės 23 (nr. 40), p. 3.

63 ŽIEMYS, St. Pirmasis lietuvis emigrantas Pietų Amerikoje. *Naujas žodis*, 1931, nr. 9, p. 170.

64 Polacy w świecie. *Rodzina Polska*, 1934, wrzesień, s. 266.

65 MAZUREK, Jerzy. *Kraj a emigracja*: ruch ludowy wobec wychodźstwa chłopskiego do krajów Ameryki Łacińskiej (do 1939 roku). Warszawa, 2006, s. 87.

66 Movimiento de Personal en el Ministerio de RR. EE. y Culto. *Boletín oficial de la República Argentina*, 1952, enero 30 (nr. 17078), p. 3.

67 GRIGARAVIČIUS, Algirdas. Jonas Basanavičius: Aušros link. *Metai*, 2013, nr. 2, p. 83–86.

68 VIŠTELIS, Andrius. *Atsiszaukimas, Szirdingiams Lietuwiszkosios giminės ir kalbės mylėtojams ir užtarėjams daktarams – Sauerweinui, Basanawiczui ir Szliupui*. [apie 1882]. LMAVB RS, f. 85-122.

1 lap. Parašas: J. A. W. Lietuwis.

fragmentas, žymintis Lietuvių mokslo draugijos idėjos atgarsį Mažojoje Lietuvoje. Pažymėtina, kad A. Vištelis pagal Lietuvoje taikytą praktiką siūlė Lietuviškosios draugijos prezidentu išrinkti su Prūsijos karaliais giminystės ryšiais susijusį kunigaikščių Radvilų atstovą arba lietuvybei nusipelnusį ir lietuviškai mokantį Rietavo kunigaikštį (tikriausiai Mykolą) Oginskį.

Iš J. Mikšo palikimo mūsų dienas yra pasiekęs jo atminimų albumas. Jame tarp kitų J. Mikšo bendražygių įrašų yra ir 1883 m. sausio 22 d. A. Vištelio ranka įrašytas eilėraštis „Giesme iszszaukima dvasių pratkų lietuvių“⁶⁹ bei albumo pabaigoje nubraižyta lietuvių tautos genezės schema „Wersmes kilcziu gencziu lietuwiszkosios Gimines (Gimines)“⁷⁰. Šis iki savininko mirties brangintas ir iš saugotas atminimų albumas buvo tik nedidelis J. Miško archyvo fragmentas, negalėjęs atsakyti į daugelį tautinio sąjūdžio epochos klausimų. Inteligentijos akys siekė aiškesnių šaltinių, savaimingai susijusių ir su A. Vištelio asmeniu. Šis vardas Amerikos lietuvių spaudoje garsiau pasigirdo 1903 m., kai buvo minimas „Auszros“ įkūrimo 20-metis. A. Vištelis, „Vienybėje lietuvininkų“ dalindamasis prisiminimais, įvertino ir savo laišku „Auszros“ redaktoriui J. Mikšui vertę. Jis tikėjosi, kad jie gali atsakyti į daugelį „Auszros“ gyvenimo epizodų, vildamasis, jog šie laišakai nežuvo: *[m]q rodos, kad Mikszas musų rasztų neiszmetė į sqszlavyną*⁷¹. Dėl „Auszros“ archyvo atvirai spaudoje išiplieskus J. Basanavičiaus ir M. Jankaus ginčui, nors A. Vištelis labiau palaikė pastarąjį, siūlė jiems susitaikyti. Tais pačiais metais aušrininkas, sužinojęs apie J. Mikšo mirtį (mirė 1903 m. gegužės 1 d.), regėjo vis mažiau vilties, kad jo laišakai bus išsaugoti ir jais remiantis atsiras galimybė išsiaiškinti *tikrą teisybę* apie „Auszros“ įkūrimą⁷².

Aušrininko akys nukrypo ne į tą adresatą. Vincas Mickevičius-Kapsukas, 1904 m. pas M. Jankų Bitėnuose kelias savaites rinkęs žinias, argumentuotai nurodė, kad J. Mikšui 1883 m. išvykus iš M. Jankaus namų Bitėnuose pas jį pasiliko ir jam siūsti laišakai⁷³. Tiesa, pats V. Mickevičius-Kapsukas 1924 m. prisipažino, kad dalį vertingesnių laiškų jis iš M. Jankaus pavogė. Tarp jų būta ir *visa eilė* A. Vištelio⁷⁴. V. Mickevičiaus-Kapsuko asmeninis archyvas, kartu ir turėta „Auszros“ archyvo dalis, savininkui 1935 m. mirus buvo pavestas specialiai komisijai, sudarytai iš penkių įtakingų Lietuvos komunistų partijos narių. Į ją įėjo V. Mickevičiaus-Kapsuko oponentas partijoje Zigmas Angarietis (1882–1940), velionio žmona Elena Domicelė Tautkus (1893–1937), Bronisławas Bortnowskis (slap. *Bronkowski*; 1894–1937), Vilhelmas Knorinas (1890–1938), Josifas Piatnickis (1882–1938) ir Antanas Sniečkus (1903–1974). Komisija nusprendė, kad dokumentai „laikiniai“ paliekami pas žmoną, bet, ją 1937 m. represavus ir sušaudžius, kitais metais, Malchos Chodosaitės liudijimu, konstatuota, kad E. D. Tautkus vyro archyvą išvaistė. Istoriko Jono Švilpos manymu, labiausiai šiuo „išvaistymu“ buvo suinteresuotas Z. Angarietis, apie kurį V. Mickevičius-Kapsukas galėjo turėti sukaupęs kompromi-

tuojančios medžiagos⁷⁵. Tuo metu dėl stalininių represijų nebuvo likę ir daugumos minėtos komisijos narių, ilgai net manyta, kad V. Mickevičiaus-Kapsuko archyvas tiesiog dingęs Antrojo pasaulinio karo metais⁷⁶. Be papildomų žinių apie V. Mickevičiaus-Kapsuko archyvą vargu ar kada ateityje atsiras Sovietų Sąjungoje dingusi „Auszros“ archyvo dalis.

A. Vištelis ir daugelis „Auszra“ besidominčių inteligentų tiksliai nežinojo, bet iš M. Jankaus pareiškimų numanė, kad A. Vištelio korespondencija J. Mikšui gali būti M. Jankaus asmeniniame rinkinyje. Jį dėl įtemptų santykių su varpininkais M. Jankus sudarė ir saugojo savigynos tikslais. Šis „Auszros“ epochą ir priešaušrį menantis laiškų rinkinys 2008 m. gegužę buvo atrastas Kaune, vieno Dionizo Poškos gatvės namo stoge. Ten jį, prof. Domo Kauno manymu, M. Jankus galėjo paslėpti 1939–1944 m., kai Antrojo pasaulinio karo metais gyveno Kaune. Po nedidelio gaisro šio namo stogas buvo ardomas ir tik per laimingą atsitiktinumą M. Jankaus rinkinys pateko į D. Kauno rankas⁷⁷. Visas 189 laiškų apimties M. Jankaus rinkinys yra publikuotas knygoje *Auszros archyvas: Martyno Jankaus rinkinys* (2011). Rinkinio dokumentai dabar saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, Domo Kauno fonde (f. 179). Iš viso išliko 1880–1883 m. datuojami 22 A. Vištelio laišakai „Auszros“ redaktoriui J. Mikšui. Daugelis A. Vištelio laiškų dėl blogų laikymo sąlygų defektiniai, blogai įskaitomi ar visai neperskaitomi. Vis dėlto iš jų visumos atsispindi atviras ir gana glaudus A. Vištelio ir J. Mikšo bendravimas. Tarp korespondencijos išliko ir didesnės apimties (40 puslapių) literatūrinio pobūdžio laiškas (pagal tekste minimas realijas datuotinas 1880 m.⁷⁸) su J. I. Kraševskio „Vitolio raudos“ vertimo fragmentu⁷⁹.

69 KAUNAS, Domas. *Aušrininkas...*, 1996, p. 56.

70 *Jurgio Mikšo atminimų albumas*. 1883–1886. VUB RS, f. 1-C. 259, lap. 1, [2 pabaigos įrišimo priešlapis].

71 VIŠTELIS, Andrius. Apie apsiereizkima „Auszros“. *Vienybė lietuvininkų*, 1903, nr. 23, p. 70.

72 VIŠTELIS, Andrius. Apie barnis D-ro Basanaviciaus su Martynu Jankumi. *Vienybė lietuvininkų*, 1903, rugsėjo 30 (nr. 39), p. 463.

73 MICKEVIČIUS-KAPSUKAS, Vincas. Kelios naujos žinios iš „Aušros“ gyvenimo. *Varpas*, 1904, nr. 3, p. 35, 37. Parašas: K-as.

74 MICKEVIČIUS-KAPSUKAS, Vincas. *Apie literatūrą*. Sudarė ir priedus parengė R. Maliukevičius. Vilnius, 1980, p. 314.

75 ŠVILPA, Jonas. *Kominternas ir komunistinis pogrindis Lietuvoje XX a. 4-ajame dešimtmetyje*

(*organizaciniai veiklos aspektai*): Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas; Lietuvos istorijos institutas. Kaunas, 2007. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 132-4176, p. 30.

76 MALIUKEVIČIUS, Rokas. Paaikškinimai. Iš MICKEVIČIUS-KAPSUKAS, Vincas. *Apie literatūrą*, p. 380.

77 KAUNAS, Domas. „Auszros“ archyvas ir jo likimas. Iš „Auszros“ archyvas: Martyno Jankaus rinkinys. Sudarė ir parengė Domas Kaunas ir Audronė Matijošienė. Vilnius, 2011, p. 38, 39.

78 A. Vištelio laiške minimas pasirengimas vykti pas J. I. Kraševskį. Jie buvo susitikę tik vieną kartą 1880 m. Drezdene. Žr. VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orliniecas, 1880,

A. Vištelis, apsigyvenęs Argentinoje ir savaimingai atitrūkęs nuo lietuvių bendruomenės, siekė nenutraukti bendradarbiavimo lietuviškoje spaudoje. „Varpe“ 1899 m. buvo išspausdintos trys A. Vištelio korespondencijos iš Argentinos. Galbūt tuo metu „Varpo“ redakciją pasiekė ir A. Vištelio originaliosios kūrybos bei vertimų rinkinys⁸⁰, kuris vėliau (po 1930 m.) pateko į Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos Rankraščių skyrių. Apie šio rankraščio kilmę ir išimo priešlapyje bibliotekininkų buvo pažymėta iš „Varpo ir Ūkininko“ archyvo, bibliotekos direktoriaus Vaclovo Biržiškos ranka dar papildant – J. A. Vištaliausko rinkinys. Proveniencija apibendrinto turinio, su konkrečiais asmenimis ir laiku nesusieta. Su šiuo rankraščiu visuomenę pirmą kartą 1958 m. supažindino Vilniaus universiteto docentas A. Sprindis⁸¹.

Vytauto Didžiojo universitete A. Vištelio rankraštinių palikimo telktis buvo ankstesnė, siejama su J. Tumo-Vaižgantu. Šis, 1924 m. rengdamas veikalą apie aušrininkus *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas: Aušrininkų grupė*, citavo Petro Mikolainio 1923 m. atsiųstą lietuvių kalbos gramatikėlę „Kalbos dalykai“, nurodydamas dar vieną rankraštį – „Istrauka arba iszraszas isz mano paties mokiniu, tai iszsimano „lekciju“ skaitlinių (mokinimosi) giwojo-wandeniū arba srowiniū liežuwiū“. Jis tuo metu buvo saugomas J. Tumo-Vaižganto iniciatyva 1923 m. Lietuvos universitete įkurtame Rašliavos (vėliau pavadintas – Humanitarinių mokslų fakulteto Kultūros) muziejuje. Oficialiai šis A. Vištelio rankraštis į muziejaus katalogą buvo įrašytas 1925 m. tarp vasario ir birželio mėnesių jam suteikiant 1563 numerį⁸². J. Tumo-Vaižganto *Raštų* sudarytojai, šio aušrininko rankraščio neradę, iškėlė mintį, kad jis galėjęs pasimesti ar dingti, kai 1934 m. Kultūros muziejus buvo išdalytas į kelias dalis, kurių viena atiteko ir Vytauto Didžiojo karo muziejui⁸³. Šio veikalo likimas nežinomas. Prie dingusio A. Vištelio epistolinio palikimo reikia priskirti ir Amerikos lietuvių Juozo Otono Širvydo (1875–1935) sukauptus bei kalbininkui Kazimierui Būgai (1879–1924) patikėtus aušrininko laiškus. Jų likimas po ankstyvos kalbininko mirties iki šiol nėra paaiškėjęs⁸⁴.

AMERIKOS LIETUVIŲ INICIATYVOS IR REZULTATAI

Jungtinėse Amerikos Valstijose pirmasis A. Vištelio rankraštiniu palikimu susirūpino buvęs „Ausros“ redaktorius, tuometis „Lietuwiszkojo balso“ redaktorius J. Šliūpas. Jis susirašinėjo su A. Višteliu, dalį jo laiškų paskelbė savo redaguojamame laikraštyje ir knygoje *Lietuwiszkiejie rasztai ir rasztininkai* (1890 [fakt. 1891])⁸⁵. Amerikos lietuviai, 1889 m. gruodžio 22 d. Baltimorėje įsteigę Lietuvių mokslo draugystę, pirmuoju prezidentu išrinko J. Šliūpą⁸⁶. Organizacija išsikėlė gana plačius ir ambicingus tikslus, todėl galėjo imtis įvairių lietuvių kultūros ir švie-

timo reikalų. Kai A. Vištelis buvo uždarytas psichiatrijos ligoninėje, apie jį J. Šliūpas neturėjo jokių žinių, kol pas ligonį 1891 m. liepos 5 d. apsilankė aušrininko bičiulis iš Argentinos V. Rutkauskas (Lietuvių mokslo draugystės narys). Iš atvykėlio J. Šliūpas sužinojęs apie A. Vištelio nelaimės Argentinoje ir tuometę Vištelių šeimos situaciją⁸⁷. J. Šliūpas, nieko nelaukęs, 1891 m. liepos 12 d. vykusiame draugijos posėdyje iškėlė bendražygio rankraštinio palikimo paieškos ir perėmimo klausimą. Idėja sulaukė pritarimo⁸⁸, bet apčiuopiamų rezultatų tuomet pasiekti nepavyko.

J. Šliūpas, rinkdamas žinias apie A. Vištelį, o labiausiai norėdamas patikrinti V. Rutkausko pasakojimą, 1891 m. lapkričio 2 d. kreipėsi laišku į M. Jankų⁸⁹. Pastarasis J. Šliūpui nieko naujesnio nesuteikė. Dar kartą apie A. Vištelio rankraščius ir knygas Amerikos lietuviams J. Šliūpas priminė 1892 m. sausį „Vienybėje lietuvininkų“⁹⁰. Matyt, kai J. Basanavičius 1892 m. kovo mėnesį „Vienybėje lietuvininkų“ pavišino A. Vištelio bičiulio J. Brzezowskio adresą Argentinoje⁹¹, į šią žinią sureagavęs J. Šliūpas kreipėsi į pastarąjį. Iš J. Brzezowskio gautas laiškas buvo perskaitytas 1892 m. lapkričio 24 d. vykusiame Lietuvių mokslo draugystės seime. Seimas priėmė sprendimą įsigyti A. Vištelio rankraščius ir biblioteką. Pažymėtina, kad tuo metu buvo nuspręsta niekam neatskleisti A. Vištelio adreso: bijota, kad kas nors gali tuo pasinaudoti ir iš aušrininko giminių jo rankraščius išvilioti⁹². Nieko apčiuopiamo J. Šliūpui pasiekti nepavyko tikriausiai tik todėl, kad jis tuo metu neturėjo žinių, jog A. Wysztelewska paliko vyrą ir grįžo į Poznanės provinciją.

A. Vištelis, gulėdamas Buenos Airių psichiatrijos ligoninėje, savo rankraščius gana laisvai dalijo įvairiems jį lankantiems tautiečiams. Pavyzdžiui, Justinui

lapkričio 29. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai* J. I. Kraševskiui, p. 206–207.

79 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Jurgiui Mikšui. [Orliniecas?, 1880]. Iš „Ausros“ archyvas: Martyno Jankaus rinkinys, p. 368–395.

80 J. A. Vištaliausko rinkinys. [1870–1883]. VUB RS, f. 1-D. 842. 31 lap.

81 SPRINDIS, Adolfas. Nežinomi A. Vištelio-Višteliausko rankraščiai, p. 4.

82 L. U. Humanitarinių mokslų F-to Kultūros muziejaus bendras katalogas. T. 1. 1923, kovo 12–1930. LMAVB RS, f. 12-968, p. 46.

83 TUMAS-VAIŽGANTAS, Juozas. *Raštai*. T. 18, p. 9, 461.

84 ŽUKAS, Vladas. Andriaus Vištelio laišakai. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai* J. I. Kraševskiui, p. 159.

85 ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuviskieji rasztai ir rasztai-*

ninkai, p. 138, 147, 157, 163.

86 *Metinis praneszimas „Lietuviu mokslo draugystės“ Baltimoreje, M. d.* [Parengė Jonas Šliūpas]. Baltimore, 1891, p. 10, 14.

87 ŠLIŪPAS, Jonas. Bėdos J. A. Vizsteliausko Argentinoje, p. 9–10.

88 *Metinis praneszimas „Lietuvių mokslo draugystės“ Amerikoje.* [Parengė Jonas Šliūpas]. [Baltimore], 1892, p. 29.

89 RAGUOTIS, Bronius. Andriaus Vištelio biografijai, p. 188.

90 ŠLIŪPAS, Jonas. Bėdos J. A. Vizsteliausko Argentinoje, p. 9–10.

91 BASANAČIUS, Jonas. Apie Vizsteliauską, p. 119.

92 Seimas „Lietuvių mokslo draugystės Amerikoje“ laikytas Mt. Carmelyje, Pa. *Apszvieta*, 1893, nr. 7–8, p. 546–547.

Šlapeliui 1903 m. sausį įteikė *įdomią dainų knygelę*⁹³. Užsimezgas A. Vištelio ryšiams su Amerikos lietuviais, iškilo idėja jį pargabenti į Jungtines Amerikos Valstijas. Idėjos realizacijos 1904 m. ėmėsi Susivienijimas lietuvių Amerikoje (toliau – SLA). Šiam reikalui buvo ieškoma teisinių sprendimų, renkami ir siunčiami pinigai A. Višteliiui, surasta vieta jam apgyvendinti. A. Vištelis jautėsi skolingas už rodomą paramą, todėl per SLA narius Juozą Paukštį, Motiejų J. Damijonaitį ir P. Mikolainį⁹⁴ siuntė savo rankraščius Amerikos lietuviams. Aušrininkas SLA sekretoriui M. J. Damijonaičiui 1906 m. gruodžio 12 d. atsiuntė savo ispanų kalbos gramatikos rankraštį „Mokynėlis-Skaitymėlis, arba trumpi straipsneliai gramatikos mūsų kalbos“. Rankraštis buvęs 145 puslapių apimties, parengtas pagal ispanų kalbininko Petro N. Chartrano darbą⁹⁵. Šios gramatikos leidybos klausimą SLA svarstė specialioje komisijoje, bet neradę galimybės išleisti 1907 m. veikalą išsiuntė Lietuvių mokslo draugijai į Vilnių⁹⁶. Pažymėtina, kad nors SLA neišleido nė vieno A. Vištelio rankraščio, aušrininkas manė šiai organizacijai esąs skolingas, todėl nesijausdamas galintis priimti kasmetinę pašalpą, jos jis 1910 m. raštiškai atsisakė⁹⁷.

A. Juščius, 1912 m. paskutinis aplankęs A. Vištelį ligoninėje, matė aušrininko rankraščius, jo ranka primargintas knygas ir laikraščius⁹⁸. Aušrininkui 1912 m. rugpjūčio 2 d. mirus, J. Pauga apie tai informavo „Vienybės lietuvininkų“ redakciją, bet nieko šiai neatsiuntė. Redakcijos prašomas minėtasis A. Juščius nuvykęs į ligoninę dar rado įvairių A. Vištelio skaitytų laikraščių numerių ir lietuviškų knygų. Visa tai, kas A. Juščiuui atrodė vertinga ir įdomu, jis atrinko ir dar pridėjęs velionio 26 puslapių apimties ispanų kalbos gramatikėlę „Pirmieji skaitiniai (lekcijos) iszpaiszkojo (t. y. ispaniškojo) liežuwio-kalbos. Supaisze Sandarėjus Wistiesorius pragare keaplos tarp prakeiktuju uždarytas nuo 8100 dienu, tai yra dewintame milione metu“ išsiuntė „Vienybės lietuvininkų“ redakcijai. A. Juščius tuokart minėjo, kad iš SLA aušrininkas buvo gavęs laišką dėl jo vertimo „Mokslas arba mokinimas gyvųjų liežuvių“ su žinia, kad rankraščio svarstymas pavestas specialiam komitetui⁹⁹. Šių rankraščių likimas nežinomas. Nežinomais keliais P. Mikolainis iš A. Vištelio palikimo buvo gavęs 43 puslapių apimties lietuvių kalbos gramatikėlę „Kalbos dalykai“ (VUB RS, f. 1-C.58). Sprendžiant iš proveniencijų (nuo P. Mikolainio), ją P. Mikolainis 1923 m. išsiuntė Vincui Mykolaičiui-Putinui (*Iš Putino*), o pastarasis rankraštį perdavė Lietuvos universitete J. Tumo-Vaižganto įkurtam Rašliavos muziejui.

ADOLFOS WYSZTELEWSKOS PASTANGOS

A. Vištelis, gyvendamas Poznanės provincijoje, buvo užmezgęs gana daug pažinčių su vietos lenkų inteligentija. Sprendžiant iš laiškų J. I. Kraševskiui, nuo 1877 m. pradžios rimtai ketino vesti¹⁰⁰. Tuo metu susipažino su Rogozno (vok.

Rogasen; dab. lenk. Rogoźno, Obornikų apskritis, Lenkija) teismo sekretoriaus dukra Adolfa Marija Smorawska. Ji mokėsi „Liudvikos“ pensione Poznanėje, buvo išlaikiusi mokytojos egzaminus. Ne pagal nusistovėjusį paprotį – be kraičio – ją 1877 m. A. Vištelis vedė¹⁰¹. A. Wysztelewska laikė save didžialenke¹⁰², tad Andrius, kaip ir daugelis tos kartos lietuvių inteligentų, tautiniu požiūriu sukūrė mišrią šeimą. Ilgainiui, nors vyras žmonos giminės genealogiją vedė iš Lietuvos didikų¹⁰³, duodavęs jai specialių užduočių (pvz., parašyti jo bičiuliams¹⁰⁴), bet vis vien liko ja nepatenkintas. Šis nepasitenkinimas kilo ne todėl, kad Adolfa ką nors darė blogai, bet todėl, kad ji buvo kitatautė. Kita vertus, prie gerų santykių šeimoje neprisidėjo ir Andriaus domėjimasis pagonybe bei ilgainiui pradėjusi ryškėti katalikybės kritika¹⁰⁵. Neigiamą ponios Adolfos įvaizdį lietuviškajame diskurse suformavo pats A. Vištelis¹⁰⁶, nuolat savo žmona be rimto pagrindo besiskųsdamas bičiuliams (J. Basanavičiui, J. I. Kraševskiui¹⁰⁷, J. Šliūpui¹⁰⁸) ir kitiems lietuviams. A. Vištelis 1889 m. spalio 4 d. laiške J. Basanavičiui net išsitarė: *[a]sz, isz mano pusės, visai neraudoczia, kad man lynkę atimty – kiba ti[e]k dieny su ją patrotyty...*¹⁰⁹

Kai 1889 m. A. Vištelis buvo uždarytas į psichiatrijos ligoninėje, žmona kurį laiką jį lankė, bet Andrius pamažu atsisakė su Adolfa santuokoje gyventi, todėl jai neliko didelio intereso savo ir sūnaus Witoldo ateitį sieti su Argentina. Kita vertus,

93 ŠLAPELIS, Justinas. *Isz Argentinos. Vienybė lietuvininkų*, 1903, rugsėjo 30 (nr. 39), p. 462.

94 Juozas O. Širvydas (1875–1935): biografijos bruožai. Redagavo V. Širvydas. Cleveland, 1941, p. 403, 427, 434.

95 DAMIJONAITIS, Motiejus J. „Atskaita No. 19 centr. k. S. L. A. likosi išsiuntinėta visoms kuopoms ...“. *Lietuva*, 1907, sausio 11 (nr. 2), p. 4.

96 *Susivienijimo lietuvių Amerikoje istorija*, p. 261, 287.

97 RAČKAUSKAS-VAIRAS, Karolis. A. J. Višteliauskas. *Tėvynė*, 1912, spalio 25 (nr. 43), p. 1.

98 JUŠČIUS, A. Apsilankymas pas Andrių Vištalių. *Vienybė lietuvininkų*, 1912, nr. 12, p. 5.

99 A. a. Andrius Jonas Vištalius. *Vienybė lietuvininkų*, 1912, rugsėjo 18 (nr. 38), p. 1.

100 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. [Lipuvka?], 1877, kovo 18. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 182.

101 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orlinecas, 1880, balandžio 28. Ten pat, p. 204.

102 WYSZTELEWSKA, Adolfa. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orlinecas, 1885, sausio 1. VUB RS, f. f.1-D. 476, p. 290.

103 S. L. A. sanariams Vizstaliaus reikale, p. 11.

104 Išlikęs 1885 m. sausio 1 d. A. Wysztelewskos laiškas J. I. Kraševskiui, su ja siejamas ir 1879 m. spalio 26 d. A. Vištelio laiške G. J. J. Sauerweinui padarytas vokiečių kalba priedas. Žr. VIŠTELIS, Andrius. *Laiškas Georgui Juliiui Justui Sauerweinui*. Orlinecas, 1879, spalio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-3060, lap. 2.

105 KEBLAITIS, Antanas. Andrius Vištaliauskas, p. 67–68.

106 ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuwiszkiejie rasztai ir rasztininkai*, p. 145.

107 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Orlinecas, 1886, sausio 2. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, p. 280.

108 *Aušrininkas Jonas Šliūpas*. Redagavo J. V. Girdivainis. Kaunas, 1934, p. 37.

109 BASANAVIČIUS, Jonas. Apie Vizsteliauską, p. 118–119.

ne Adolfa, o Andrius buvo ištremtas iš Vokietijos imperijos, tad ji galėjo grįžti pas tėvus, susirasti geresnį dabą nei Argentinoje turėtą siuvėjos. Kada A. Wyzstelewska grįžo į Poznanę, tiksliai nėra aišku. Žinoma, kad ji 1890 m. buvo Buenos Airėse¹¹⁰, tikriausiai 1893 m. metų pradžioje Adolfa tebelaukė, kol pasitaisys vyro sveikata¹¹¹, o 1893 m. birželį ji jau gyveno pas tėvus Obornikuose (vok. *Obornik*; dab. lenk. *Oborniki*, Didžiosios Lenkijos vaivadija, Lenkija). Ten, matyt, kurį laiką ir buvo laikomas A. Vištelio palikimas, nes, V. Rutkausko teigimu, pas žmoną buvo visi aušrininko rankraščiai ir biblioteka¹¹². Kaip vėliau išaiškėjo, ji nieko vyrui į ligoninę neatidavė, o viską parsigabeno į Europą. Adolfa 1893 m. kreipėsi laišku į Varnoje gyvenantį J. Basanavičių, siūlydama prisidėti išplatinant A. Vištelio verstos J. I. Kraševskio *Witoloraus* (3 d., 1881–1882) ir kun. Vladislovo Dembskio verstos Hugues Félicité Roberto de Lamennais knygos *Kningos tejsibiun* (1870) likusius egzempliorius¹¹³. Pastaroji knyga buvo spausdinta J. I. Kraševskio spaustuvėje Drezdene, A. Vištelis 1880–1881 m. ją buvo apsiėmęs platinti¹¹⁴, bet tiek *Witoloraus*, tiek *Kningos tejsibiun* taip ir liko neišparduotos, nors prieš išvykdamas į Pietų Ameriką aušrininkas dalį egzempliorių stengėsi perduoti bičiuliams. Pavyzdžiui, Kristupas Kybelka platinimui turėjo 15 egz. *Witoloraus*¹¹⁵. J. Basanavičius pats neapsiėmė A. Wyzstelewskai talkinti, nors tuo klausimu ir kreipėsi į P. Mikolainį, tuo metu Motiejaus Noweskio pavarde gyvenusį Tilžėje, ragindamas su ja susisiekti¹¹⁶.

P. Mikolainis su Adolfa susisiekė, bet jis tik keletą *Witoloraus* egzempliorių ir labai pigiai pirko. A. Wyzstelewska, nieko nepešusi, pakartotinai kreipėsi į J. Šliūpą ir M. Jankų. J. Šliūpas, gyvendamas Amerikoje, mažai kuo galėjo padėti, nors jis, kaip žinoma, aktyviai domėjosi A. Vištelio palikimu. A. Wyzstelewska 1894 m. balandžio 23 d. laiške M. Jankui išdėstė savo norą išparduoti užsilikusius *Witoloraus* pirmos dalies 100 egz. bei antros ir trečios dalies apie 200 egzempliorių¹¹⁷. Tuo metu Adolfa gyveno pas grafus Mariją Jadwigą ir Stanisławą Żółtowskius Niechanove (vok. ir lenk. *Niechanowo*, dab. Gniezno apskritis, Lenkija). Stanisławo tėvas Franciszekas buvo paskutinis Andriaus darbdavys, tad Adolfa grįžo tarnauti pas gerai pažįstamus dvarininkus. Grafai Żółtowskiai tuo metu turėjo sūnus Leoną (g. 1877), Adamą Franciszeką (g. 1881), Pawelą (g. 1889) ir dukras Zofiją (g. 1887), Mariją (g. 1891), Jadwigą (g. 1893). Tokiam pulkui vaikų reikėjo ne vieno mokytojo. Šias pareigas pas Żółtowskius Adolfa kurį laiką ir ėjo. Nežinia, ar tai buvo sutapimas, bet 1894 m. balandžio 30 d. grafų atžalai Marijai mirus¹¹⁸ Adolfa išsikraustė mokytojauti į kitą dvarą. Apie tai galima spręsti iš antrojo, liepos 27 d., A. Wyzstelewskos laiško M. Jankui¹¹⁹. Tuo metu ji gyveno Tadeuszo Kryspino Jackowskio Pomarzanovicų dvare (vok. *Adlerhorst*; dab. lenk. *Pomarzanowice*, Pobiedzikos gmina, Lenkija). Jackowskiai turėjo sūnų Tadeuszą Gustawą¹²⁰ (g. 1889), tad, matyt, ji ponia A. Wyzstelewska kurį laiką ir auklėjo.

J. Basanavičius, M. Jankus ir J. Šliūpas neatsakė į A. Wysztelewskos laiškus ir realios pagalbos jai nesuteikė, nors ji rūpinosi savo vyro veikalų platinimu, o ir gautos lėšos (kaip ji teigė laiške M. Jankui) būtų skirtos A. Višteliui išlaikyti ligoninėje. Žinoma, kad aušrininko išlaikymui pinigai ir ligoniui kišenpinigiai buvo siunčiami¹²¹. Nutrūkus ponios Adolfo ryšiams su lietuviais, sumažėjo ir galimybės išsaugoti A. Vištelio rankraštinių palikimą. Nėra žinoma, kur A. Wysztelewska 1895–1906 m. gyveno, bet ją visiškai netikėtai 1907 m. kovo pradžioje Poznanėje sutiko Plungės klebonas Vincentas Jarulaitis.

Plungės kunigaikštienės Marijos Oginskienės pavedimu V. Jarulaitis kartu su ūkininku Antanu Turskiu buvo išsiųsti į Poznanę semtis organizacinės patirties, galėjusios pririnkti kuriant ūkio ratelį Plungėje¹²². Iš kelionės grįžęs klebonas su geromis naujienomis laišku kreipėsi į bičiulį J. Tumą-Vaižgantą: *[b]uvau neseniai Poznaniui ant metinio susivažiavimo ukiškų rateliu, buvo tenai apie tūkstanti valsčių 112 kunigų ir apie 100 dvarponių. Apie tai žadu parašyti straipsnį į V[ilniaus]. Ž[inias]. Netikėtai susipažinau tenai su p. Vištalaitiene, kurios vyras kita karta darbavosi Aušroje, o dabar kaip proto nustojęs patilpo Amerytu ligonbutyje. Radau pas tą poniją daug lietuviškų rankraščių, kuriuos man visus ir atidave, teipoja padariau sąrašą visų lietuviškų svarbesnių knygų, kuri, ir pagarsinti noriu V[ilniaus]. Ž[iniose]. Apie*

110 A. Vištelio bičiulis Vincas Rutkauskas, nuo 1890 m. gyveno JAV, todėl jo 1891 m. J. Šliūpui suteikta informacija apie A. Vištelį buvo metų senumo. Žr. *Metinis pranešimas „Lietuvių mokslo draugystės“ Baltimorėje, M. d. Ten pat*, p. 26.

111 A. Vištelio bičiulio J. Brzezowskio laiško anotacijoje kalba apie Vištelių šeimą, tad tuo metu ir Adolfa dar turėjo būti Argentinoje, su jam, matyt, ir siekta susisiekti, nes nebuvo prasmės ieškoti kontaktų su žmogumi uždarytu psichiatrinėje ligoninėje. Žr. Seimas „Lietuvių mokslo draugystės Amerikoje“ laikytas Mt. Carmelyje, Pa., p. 546–547.

112 ŠLIŪPAS, Jonas. Bėdos J. A. Vizteliausko Argentinoje, p. 10.

113 BASANAČIUS, Jonas. Laiškas Motiejui Noweskiui [Petruui Mikolainiui]. Varna, 1893, birželio 20. Iš *Knygnešys, leidėjas, publicistas, Petras Mikolainis (1868–1934) laiškuose ir atsiminimuose*. Vilnius, 2012, p. 111.

114 ŽUKAS, Vladas. Publikacijos informacija ir. *Bibliotekinininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1962, t. 2, p. 201, 204.

115 KYBELKA, Kristupas. Laiškas Eduardui

Volteriui. Karaliaučius, Knypava, 1887. Iš KAU-NAS, Domas. Archyviniai knygotyrinės lituanikos dokumentai. *Knygotyra*, 2014, t. 63, p. 276–277.

116 BASANAČIUS, Jonas. Laiškas Motiejui Noweskiui [Petruui Mikolainiui]. Varna, 1893, birželio 20. Iš *Knygnešys, leidėjas, publicistas...*, p. 111.

117 WYSZTELEWSKA, Adolfa. *Laiškas Martynui Jankui*. Niechanówo, 1894, balandžio 23. VUB RS, f. f.1-D. 476, lap. 1–2.

118 Stanisław Żółtowski. [Žiūrėta 2014 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://genealogia.grocholski.pl/gd/osoba.php?id=007832>>.

119 WYSZTELEWSKA, Adolfa. *Laiškas Martynui Jankui*. Pomaranowice, 1894, liepos 27. VUB RS, f. f.1-D. 476, lap. 3–4.

120 Tadeusz Kryspin Jackowski [žiūrėta 2014 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://genealogia.grocholski.pl/gd/osoba.php?id=069131>>.

121 S. L. A. sanariams Vizteliaus reikale, p. 10.

122 JARULAITIS, Vincentas. Plungė (Kauno gub. Telšių pav.). *Nedėldienio skaitymas*, 1907, liepos 24 (6) (nr. 30), p. 239. Parašas: Plungiškis.

rankraštį tai nežinau kur nusiųsti, ar Kaunan pas Kun. Dambrauskį ar į jusų redakciją. Aš neturiu laiko ir tiek supratimo kad galečiau nuspręsti jų vertybę. Dabar neturiu baisesiai laiko, pas mums prasidedo rekolekcijas, tai daug turime darbo.¹²³ Iš laiško matyti, kad V. Jarulaičio susitikimas su A. Wysztelewska buvo pavykęs. Ji turėjo išsaugojusi vyro rankraščius ir jo lituanistinę biblioteką. Iš A. Vištelio laišku J. I. Kraševskiui aušrininko biblioteką bendrais bruožais yra rekonstravęs V. Žukas¹²⁴. V. Jarulaičio archyvas nėra išlikęs, tad nėra žinoma, kaip reagavo kun. J. Tumas-Vaižgantas ir laiške minimas kun. Aleksandras Dambrauskas. Per užimtumą klebonas nebeįvykdė ir savo sumanymo paskelbti aušrininko bibliotekos lietuviškų knygų sąrašo „Vilniaus žiniose“.

Poznanės miesto 1913 ir 1914 m. adresų knygoje nurodyta, kad mokytoja A. Wysztelewska gyvena Karmelitų pylimo (*Karmeliterwall*) g. 2¹²⁵. Vėlesnėse 1916, 1917 ir 1923 m. Poznanės adresų knygoje nurodytas kitas adresas – Kronprinco (*Kronprinzenstrase*; nuo 1919 m. – *Górna Wilda*) g. 91¹²⁶. Kadangi Adolfa ne kartą keitė savo gyvenamąją vietą, iki galo lieka neaišku, kur tiksliai Poznanėje iki 1907 m. galėjo būti laikomi A. Vištelio rankraščiai ir visas jo archyvas. Pažymėtina, kad A. Wysztelewska gana aktyviai reiškęsi Poznanės lenkų kultūrinėje veikloje. Poznanės provincijos lenkai juto nuolatinę įtampą: vokiečių valdžia poznaniečius traktavo kaip nepatikimus Vokietijos imperijos pavaldinius, kurie kilus Vokietijos–Rusijos karui gali remti Rusiją¹²⁷. Adolfa priklausė Poznanės muziejinių draugijai. Draugijos 1917 m. leistame žurnale „Muziejiniai užrašai“ (*Zapiski muzealne*) nurodyta, kad, 1916 m. duomenimis, paprastoji narė A. Wysztelewska gyvena Poznanėje¹²⁸. Ir vėlesniame 1918 m. „Muziejinių užrašų“ numeryje ši informacija buvo pakartota¹²⁹. Matyt, dėl Adolfo išsilavinimo ir inteligencijos, kurią kitados buvo pastebėjęs J. Šliūpas lankydamasis Vištelių namuose Orliniece¹³⁰, ji užsiėmė kultūrine veikla ir, nepaisydama vyro psichinės ligos ir pasigirdusio šmeižto lietuviškoje spaudoje, ji vis dėlto išsaugojo vyro archyvą ir biblioteką. Kita vertus, yra pagrindo manyti, kad A. Wysztelewska V. Jarulaičiui atrinko ir perdavė tik lietuvišką rankraštinę medžiagą, kaip tai ir yra minima cituotame klebono laiške. Adomo Mickevičiaus literatūros muziejuje Varšuvoje (Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie) išlikęs dvidešimt trijų J. I. Kraševskio laišku, rašytų 1875–1885 m. A. Višteliiui, blokas. Jis į muziejų pateko 1960–2006 m.¹³¹ Šių laišku išlikimo faktas ir kiekis paneigia V. Žuko spėjimą apie retus J. Kraševskio atsakymus¹³² bei sudaro galimybę ateityje pratęsti dviejų kultūrininkų epistolinį dialogą.

RANKRAŠČIAI LIETUVIŲ MOKSLO DRAUGIJOS GLOBOJE

Lietuvių inteligentų iniciatyva 1907 m. Vilniuje įkūrus Lietuvių mokslo draugiją (toliau – LMD), Lietuvoje susidarė palankios sąlygos sistemingai kaupti lietuvių kultūros palikimą. Anksčiau jį kaupė pavieniai inteligentai, bet asmenų archyvai niekada nebuvo gerai apsaugoti ir mokslui plačiau prieinami. A. Vištelio palikimas priklausė svarbiai „Auszros“ epochai, todėl LMD buvo suinteresuota aušrininko rankraštinio palikimo globa. Draugija iki 1911 m. nevedė išsamios gautų rankraščių ir muzealijų apskaitos, todėl per šį laikotarpį į draugijos globą patekęs paveldas tiksliai nebeapskaitomas. Kita vertus, LMD lietuviškoje spaudoje („Vilniaus žiniuose“, „Viltyje“ ir „Lietuvos žiniuose“) dažnokai, kartais kas mėnesį, viešino žinias apie draugijos gautas dovanas. Taip draugijai bandant į šią veiklą įtraukti platesnį inteligentų sluoksnį, išliko žinių ir apie gautą, bet neinventoriną kultūros paveldą.

LLTIB rankraštyno LMD fonde (f. 22) yra išlikusi byla „Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikinės žinios“¹²³. Byla su trūkumais: iš jos atsiskyrusiame, nedatuotame ir į LMAVB RS patekusiame lapelyje „Sausio mėnesyje L. Mokslo Draugijai padovanoto“ minima, kad Adolfa Wysztelewska padovanoto A Vištelio rankraščius¹²⁴. Iš šios informacijos V. Žukas padarė išvadą, kad vyro palikimą pati Adolfa atsiuntė LMD¹²⁵. Išvada pernelyg skubota: nėra žinoma, kad ponia Adolfa būtų lankiusis Vilniuje ar kokių rankraščių atvežusi į LMD. Galima tvirtai teigti, kad šaltiniuose minimi A. Wysztelewskos perduoti rankraščiai buvo tie patys, kuriuos 1907 m. V. Jarulaitis perėmė ir jų likimą pats išsprendė 1908 ar 1910 m. sausį. Tokia išvada

123 JARULAITIS, Vincentas. *Laiškas Juozui Tumui*. Plungė, 1907, kovo 17. VUB RS, f. 1-D. 954, lap. 8.

124 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*. [T.] 1. Vilnius, 2000, p. 175–188.

125 *Adress-Buch der Residenzstadt Posen 1913*. Posen, [1912], p. *5; *Adress-Buch der Residenzstadt Posen 1914*. Posen, [1913], p. 346.

126 *Adressbuch der Residenzstadt Posen 1916*. Posen, [1916], p. 369; *Adressbuch der Residenzstadt Posen 1917*. Posen, [1917], p. 375; *Książka adresowa miasta stołecznego Poznania: 1923*. Poznan, 1923, s. 316.

127 Kodėl vokiečiai taip persekioja lenkus Poznaniuj. *Vilniaus žinios*, 1908, kovo 8 (21) (nr. 55), p. 4.

128 Spis członków Towarzystwa Muzealnego. Iš *Zapiski Muzealne*. Poznan, 1917, zeszyt I, s. 44.

129 Spis członków Towarzystwa Muzealnego. Iš *Zapiski Muzealne*. Poznan, 1918, zeszyt II–III, s. 53.

130 Iš Jono Šliūpo atminimų, p. 1.

131 KLEJNOCKI, Jarosław. *Kolejne rękopisy w Muzeum Literatury* [žiūrėta 2014 m. gruodžio 22], s. 1–2. Prieiga per internetą: <<http://muzeumliteratury.pl/wp-content/uploads/2014/10/Folder-Pokaz-rekopisow.pdf>>.

132 ŽUKAS, Vladas. Andriaus Vištelio laišakai, p. 167.

133 *Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikinės žinios*. [XX a. pr.]. LLTIB rankraštynas, f. 22-1379. 50 lap.

134 *Iš Lietuvių mokslo draugijos*. [XX a. pr.]. LMAVB RS, f. 12-3507, lap. 1.

135 ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*. [T.] 1. Vilnius, 2000, p. 186–187.

peršasi įvertinus šias aplinkybes: 1) LMD už 1909 m. sausį gautas dovanas padėką išspausdino 1909 m. „Vilties“ 16 numeryje; 2) V. Jarulaitis iš Plungės į Vieکشnius klebonauti buvo iškeltas 1910 m., todėl su savimi tampytis papildomą našta būtų buvę neprotinga; 3) nėra jokių duomenų, kurie leistų manyti, kad A. Dambrauskas arba J. Tumas-Vaižgantas būtų matę A. Vištelio rankraščius ir ar kas nors kitas juos būtų galėjęs perduoti LMD.

Minėta, kad SLA į LMD 1907 m. išsiuntė A. Vištelio rankraštį „Mokynėlis-Skai-tymėlis“, bet duomenų, patvirtinančių, kad jis draugiją pasiekė, nerasta. Visai kito-kia situacija susiklostė su M. J. Damijonaičio ir P. Mikolainio dovanomis. M. J. Da-mijonaičiui aušrininkas 1907 m. buvo atsiuntęs filologinį 16 lapų rašinį „Jovaišas ar kratinys?“ Isz naujosios musu literatūros su naujaja rasztređa ir ba rasztređos“ ir prie jo pridėtą „Paaiszkinimą“ (LLTIB rankraštynas, f. 1-868). Šiuos du A. Vištelio veikalus jis 1910 m. kovo 8 d. paštu išsiuntė LMD į Vilnių¹³⁶. P. Mikolainis 1911 m. rugsėjo 11 d. LMD atsiuntė du jam A. Vištelio rašytus laiškus¹³⁷ (LLTIB rankraštynas, f. 1-852 ir 853) ir aušrininko 1904–1905 m. skaitytų lietuviškų laikraščių („Spin-dulys“, 1905; „Katalikas“, 1905; „Saulė“, 1905; „Vienybė lietuvininkų“, 1905; „Lie-tuva“, 1904; „Darbininkų viltis“, 1905; „Lietuvių laikraštis“, 1904) rinkinį (LLTIB rankraštynas, f. 1-867).

Kadangi oficialiai pirminėje LMD apskaitoje buvo užregistruoti tik du P. Mi-kolainio perduoti A. Vištelio rankraščiai¹³⁸, o laikraščiai nebuvo įtraukti, dar kartą matyti, kad LMD didelės apskaitos tvarkos tuomet nebuvo. Draugijoje rankraščiai kaupėsi per greitai, buvo bandoma juos iškart aprašyti, bet tik svarbiausius (dau-giausia Simono Daukanto, Lauryno Ivinskio, Motiejaus Valančiaus) rankraščius. Reikėtų pažymėti, kad J. Basanavičius, rašydamas monografiją apie G. J. J. Sauer-weiną, atrodo, buvo išardęs V. Jarulaičio perduotą A. Vištelio rinkinį. Jame jis rado 1883 m. gegužės 20 d. G. J. J. Sauerweino laišką A. Višteliiui¹³⁹.

Sprendžiant iš Lietuvių mokslo mylėtojų (seniau Lietuvių mokslo) draugijos 1939 m. VDU bibliotekai paskolintų rankraščių sąrašo, kuriame minimos ir A. Viš-telio korespondencijos, galima manyti, kad aušrininko fondas tuo metu jau buvo suformuotas ir surašytas dabar neberandamose inventorinėse knygoose. Sutvarky-tam A. Vištelio rankraštinio palikimo masyvui buvo priskirtas 53 fondas¹⁴⁰. LLTIB rankraštyne ant didesnės apimties ir kietai įrištų A. Vištelio rankraščių aptinkamos lėpės su inventoriniais numeriais *Nr. 53 / IV* (f. 1-859) ir *Nr. 53 / VII* (f. 1-866). Per-žiūrėjus visą išlikusį A. Vištelio palikimą, nei VDU bibliotekai paskolintų A. Vištelio korespondencijų su šifru *Nr. 53 / I 1-2*, nei daugiau bylų, pažymėtų 53 fondo žyma, neaptiktą. Tad galima manyti, kad ne visas tuo metu jau aptvarkytas ir suinvento-rintas A. Vištelio rankraštinis palikimas pasiekė mūsų dienas.

Po LMD nacionalizacijos 1940 m. rugpjūčio 29 d. sudarytame draugijos turto perdavimo Lituianistikos institutui sąrašė minimi 58 ryšuliai sukataloguotų ran-

kraščių. Nekataloguotų buvo likę 155 ryšuliai ir 11 dėžių¹⁴¹. Antrojo pasaulinio karo metais perimti rankraščiai neinventorinti. Tik po karo pamažu atsikuriant mokslo institucijoms, buvo pradėta tvarkyti ir LMD palikimą. Faktiškai rankraščiai tuo metu priklausė LTSR mokslų akademijos Lietuvių literatūros institutui, bet jų priklausomybė formaliai buvusi dviguba. Visi instituto rankraščiai sužymėti vien tik apvaliu Vilniaus literatūros muziejaus, veikusio Vileišių rūmuose Antakalnyje, antspaudu (VILNIAUS / LITERATŪROS / MUZIEJUS). Institutui priklausančius rankraščius 1946 m. birželio–rugsėjo mėnesiais tvarkė bibliografė Ona Miciūtė. Kadangi A. Vištelio rankraščiai ir seniau turėjo atskirą fondą, bibliografė suformavo A. Vištelio ir su juo susijusių rankraščių kolekciją (LLTIB rankraštynas, f. 1-848–887). Trumpai apie tai jos sudarytame Instituto rankraščių kataloge pažymėta, kad visi tie rankraščiai perimti iš LMD ir 1946 m. balandžio mėn. įregistruoti¹⁴². Iš viso A. Vištelio kolekcijai (vadintai *archyvu*) buvo priskirta 40 bylų. Tai tam tikra apčiuopiama aušrininko rankraštinio palikimo visuma. A. Wysztelewskos išsaugoti vyro rankraščiai ir dalis jo asmeninio archyvo reikalauja gilesnės ir platesnės analizės, nei būtų galima čia pateikti. Šiame straipsnyje jos atsisakyta.

„PANEMUNĖS GIESMĖS“ OLŠTYNE

Minėta, kad A. Vištelis, gyvendamas Poznanės provincijoje, buvo užmezgęs ryšius su Poznanės inteligentais lenkais. Žinoma, kad savo lenkišką kūrybą jis skaitė žymiam Poznanės žurnalistui ir istorikui E. Callierui bei kitiems bičiuliams. Jie poetą paskatino su savo poezija supažindinti tuo metu Drezdene gyvenusį J. I. Kraševskį. A. Vištelis 1875 m. kovo 18 d. kreipėsi į J. I. Kraševskį nusiųsdamas jam savo *jeremiadą*¹⁴³ (lenk. *jeremiada* – liūdna giesmė apie laisvę,

136 DAMIJONAITIS, Motiejus J. *Laiškas Jonui Basanavičiui*. Čikaga, 1910, kovo 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-873, lap. 1.

137 MIKOLAINIS, Petras. *Laiškas Jonui Basanavičiui*. Niujorkas, 1911, rugsėjo 4. LLTIB rankraštynas, f. 1-856, lap. 1.

138 *Gautos archyvinės medžiagos registracijos sąsiuvinis*. 1911–1937. LLTIB rankraštynas, f. 22-1018, lap. 9.

139 *Iš Dro Jurgio Sauerveino raštų*. Spaudon prirengė, jojo bibliografiją pridėdamas D-ras J. Basanavičius. 1 dalis. Vilnius, 1922. VUB RS, f. 1-F. 1, lap. 190–194; SAUERWEIN, Georg Julius Justus. *Laiškas Andriui Višteliiui*. Christiania [Oslos], 1883,

gegužės 20. LLTIB rankraštynas, f. 1-3058. 4 lap.

140 *Lietuvių mokslo mylėtojų draugijos raštas VDU bibliotekos direktoriui*. Vilnius, 1939, birželio 15. LMAVB RS, f. 163-821, lap. 1.

141 *Lietuvių mokslo draugijos turto perdavimo aktas Lituanistikos institutui*. Vilnius, 1940, rugpjūčio 29. LLTIB rankraštynas, f. 22-4, lap. 3.

142 *LTSR mokslų akademijos Lietuvių literatūros institutas. I-moji rankraščių įrašymo knyga*. Sudarė Ona Miciūtė. 1946. LLTIB rankraštynas, f. 1-1, p. II, III, 98–104.

143 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiiui. Lipovka, 1875, kovo 18. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiiui*, p. 169–170.

vertybes ir tautos likimą). Pastarasis, perskaitytą kūrinių gražino autoriui, bet savo nuomonės apie veikalą nepasakė¹⁴⁴. Šį A. Vištelio rankraštį 1883 m. lankydamasis pas bičiulį Orliniece sakėsi matęs J. Šliūpas: *macziau jo didoką rankiu revoliucionėriszku dainu, raszytu lietuviszkai ir lenkiszakai, ale praszomas jis nesidręsino tasias dūti dėl atspausdinimo, nors tułos isz ju butu galėjusios sudrebinti žmonių szirdis. O dabar ar tai vis nenužus, kas žino!*¹⁴⁵ V. Kuzmickas „J. A. Vištaliausko rinkinyje“ (VUB RS, f. 1-D. 842), nors ir neradęs nė vienos giesmės lenkų kalba, šį veikalą susiejo su J. Šliūpo matytuoju¹⁴⁶. Vėliau atsiradus originalui paaiškėjo, kad tai buvęs pernelyg skubotas ir nepagrįstas spėjimas.

Profesorius M. Jackiewiczus Olštynė 1996 m. surado lenkų kalba rašytas A. Vištelio „Panemunės giesmes“ (*Nadniemeńskie pienia*). Jis veikalą anotavo „Literatūroje ir mene“, bet ši žinia A. Vištelio biografų taip ir liko nepastebėta. Olštynė atrastas aušrininko rankraštis gana didelės apimties (136 puslapių) ir vietomis iliustruotas. Galima manyti, kad „Panemunės giesmės“ buvo parengtos publikuoti. Šias intencijas liudija ir paskutiniame puslapyje įdėtas autoriaus kreipimasis į būsimą skaitytoją. Pagrindinis veikalo kūrinys – septynių giesmių poema „Jeremiada“ – užima 97 puslapius (p. 3–99). „Jeremiados“ giesmės rašytos 1872, 1873 ir 1875 metais. Po „Jeremiados“ atskiromis giesmėmis pateikta ankstyvoji 1865–1867 m. A. Vištelio poetinė kūryba. Rankraštyje yra ir vienintelė lietuviška daina „Meilės pažadas“ su vertimu į lenkų kalbą (p. 120–122). Paskutiniame puslapyje įklijuotas Vytis ir 1875 m. gruodžio 1 d. kreipimasis į skaitytoją¹⁴⁷. Iš paskutinio įrašo matyti, kad A. Vištelis po J. I. Kraševskio peržiūros rankraštį dar pildė.

Profesoriui M. Jackiewiczui maloniai su straipsnio autoriumi sutikus bendradarbiauti, apie „Panemunės giesmes“ galima pateikti papildomų žinių. M. Jackiewiczus nurodė, jog jam iš Vilniaus kilęs Olštyno antikvaras Wojciechas Suświłło (1942–2010) pasakojo, kad šį rankraštį į antikvariatą atnešė kažkoks jį šiukšlyne radęs žmogus. M. Jackiewicziaus manymu, į Olštyną A. Vištelio rankraštis galėjo patekti iš Vilniaus krašto repatriantų, kurie čia atvyko apie 1960 m., palikimo. Iš Olštyno antikvariato šį rankraštį nupirko Wojciecho Kętrzyńkio mokslinių tyrimų centras Olštynė (Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie)¹⁴⁸. Šiuo metu rankraštis ten ir saugomas. Lietuvos mokslininkai „Panemunės giesmių“, kaip ir J. Kraševskio laišku A. Višteliui, nėra tyrinėję.

Jei atmetame galimybę, jog „Panemunės giesmės“ į Olštyną pateko iš A. Wysztelewskos turėtos A. Vištelio archyvo dalies ir pasitikime M. Jackiewicziaus versija, lieka vienintelė galimybė – šio veikalo ankstesnius savininkus reikėtų sieti su LMD. Ten buvo saugomas pagrindinis A. Vištelio archyvas, iš ten „Panemunės giesmės“ ir galėjo dingti, kai 1938 m. sausį LMD patalpos Vileišių rūmuose buvo tris mėnesius užimtos vietinės Vilniaus policijos¹⁴⁹. Per šią Lenkijos valdžios inicijuotą krata

galėjo dingti ne vienas rankraštis, juolab kad draugija dar nebuvo suinventorinusi viso A. Vištelio palikimo, tad be tikslaus inventoriaus negalėjo ir žinoti, kokį rankraštinių turtą turėjo. Antra vertus, Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais buvo didelių kultūros vertybių apsaugos problemų, kurių neišvengė ir LMD.

Išvados

1. Nepriklausomos Lietuvos metais varpininkai pasirūpino A. Vištelio originalių darbų ir vertimų rinkiniu (perduotas Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui). VDU biblioteka, perimdama Humanitarinių mokslų fakulteto Kultūros muziejų, pasipildė mažiausiai vienu aušrininko rankraščiu – gramatikėle („Kalbos dalykai“). Anso ir Viliaus Bruožio archyve (LMAVB RS, f. 85) išliko apie 1882 m. sukurtas A. Vištelio atsišaukimas. Šie išlikę dokumentai buvo nedideli, bet reikšmingi ir gerai prieinami A. Vištelio kūrybinio palikimo fragmentai. Spaustuvininkas M. Jankus savo iniciatyva „Ausros“ archyve buvusią A. Vištelio korespondenciją atrinko į savignos tikslais sudarytą specialų rinkinį. Jis 2008 m. buvo atrastas Kaune, publikuotas ir šiuo metu saugomas VUB RS (f. 179). Dalis A. Vištelio laiškų, anksčiau buvusių „Ausros“ archyve, buvo pasisavinti V. Mickevičiaus-Kapsuko. Jie po savininko mirties dingo Sovietų Sąjungoje ir iki šiol nieko nėra žinoma apie jų likimą.

2. Lietuvių mokslo draugystė Amerikoje pirmoji 1891 m. iškėlė A. Vištelio rankraštinio palikimo apsaugos ir telkties idėją. Organizacija, daugiausia stumiama J. Šliūpo, šiai idėjai įgyvendinti dėjo pastangų, bet jai dėl ryšių su aušrininko šeima stokos nieko apčiuopiamo nuveikti nepavyko. XX a. pradžioje Amerikos lietuviams pakartotinai užmezgus ryšius su A. Višteliumi, SLA pradėjo remti aušrininką materialiai. Pastarasis atsidėkodamas organizacijai perdavė du rankraščius, bet jų likimas nežinomas. Išliko SLA narių M. J. Damijonaičio ir P. Mikolainio savarankiškai perimti aušrininko darbai, kurie vėliau buvo perduoti LMD. Dauguma Amerikos lietuvių įgytų A. Vištelio rankraščių buvo iš paskutinio aušrininko gyvenimo laikotarpio, kai jis sirgdamas gulėjo Buenos Airių psichiatrijos ligoninėje.

144 VIŠTELIS, Andrius. Laiškas Juzefui Ignacui Kraševskiui. Lipuvka, 1875, gegužės 3. *Ten pat*, p. 171

145 ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuviszkieji rasztai ir rasztininkai*, p. 167–168.

146 KUZMICKAS, Vytautas. „Ausros“ poeto likimas, p. 131.

147 JACKIEWICZ, Mieczysław. Andriaus Vištelio-

Višteliausko knygos rankraštis, p. 13.

148 JACKIEWICZ, Mieczysław. *Elektroniniai laišakai Tomui Petreikiui*. 2014, gruodžio 4 ir 8. Tomo Petreikio asmeninis archyvas.

149 VAŠKELIS, Gytis. Vileišių rūmų ansamblio istorijos bruožai. Iš *Vileišių rūmų ansamblis Vilniuje*. Vilnius, 2014, p. 177.

3. A. Vištelis savo ankstesniais rankraščiais nedisponavo: viską tvarkė žmona Adolfa. Ji apie 1893 m. vyro rankraščius ir archyvą parsigabeno į Poznanės provinciją (Vokietija). A. Wysztelewska, mokytojaudama Poznanės provincijos dvaruose, bandė užmegzti komercinio pobūdžio santykius su vyro bičiuliais, bet glaudesni ryšiai neužsimezgė. Kontaktams nutrūkus, visiškai atsitiktinai tik 1907 m. kun. V. Jarulaičiui A. Wysztelewska patikėjo pagrindinę A. Vištelio asmeninio archyvo lietuviškąją dalį. Likusi lenkiškoji A. Vištelio archyvo dalis buvo saugoma pas žmoną. A. Jarulaitis A. Vištelio rankraštinę medžiagą perdavė LMD. Draugija šį palikimą pamažu tvarkė (suteikė 53 fondo numerį) ir skolino. A. Vištelio rankraščiai, kurių dalis buvo ir nesuinventorinta, LDM išbuvo iki Antrojo pasaulinio karo. Vėliau LMD turta perėmęs Lietuvių kalbos ir literatūros institutas 1946 m. aušrininko rankraščius galutinai sutvarkė – buvo suformuota 40 bylų. Tiksliai nežinomais keliais ankstyvasis aušrininko lenkiškos kūrybos rinkinys „Panemunės giesmės“ pateko į Olštyną. Didžioji dalis aušrininko sukurtos rankraštinės medžiagos beveik netyrinėta, todėl ateityje ją reikia aktualinti, savaimingai pildant ir A. Vištelio biografinį portretą.

Nepublikuoti šaltiniai

1. DAMIJONAITIS, Motiejus J. *Laiškas Jonui Basanavičiui*. Čikaga, 1910, kovo 8. LLTIB rankraštynas, f. 1-873. 1 lap.
2. *Gautos archyvinės medžiagos registracijos sąsiuvinis*. 1911–1937. LLTIB rankraštynas, f. 22-1018. 32 lap.
3. GUDAS, Kęstutis. *Lietuvių tautinė padėtis Mažonoje Lietuvoje XIX amžiaus pabaigoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1993. VUB RS, f. 76-3376. 198 lap.
4. J. A. Vištaliausko rinkinys. [1870–1883]. VUB RS, f. 1-D. 842. 31 lap.
5. JACKIEWICZ, Mieczysław. *Elektroniniai laiškai Tomui Petreikiui*. 2014, gruodžio 4 ir 8. Tomo Petreikio asmeninis archyvas.
6. JARULAITIS, Vincentas. *Laiškai Juozui Tumui*. 1877–1913. VUB RS, f. 1-D. 954. 19 lap.
7. *Jurgio Mikšo atminimų albumas*. 1883–1886. VUB RS, f. 1-C.259. 15, [45, 2 priešlapis] lap.
8. *Iš Lietuvių mokslo draugijos*. [XX a. pr.]. LMAVB RS, f. 12-3507. 1 lap.
9. *Iš Lietuvių mokslo draugijos kronikinės žinios*. [XX a. pr.]. LLTIB rankraštynas, f. 22-1379. 50 lap.
10. *Iš Dro Jurgio Sauerveino raštų*. Spaudon prirengė, jojo bibliografiją pridėdamas D-ras J. Basanavičius. 1 dalis. Vilnius, 1922. VUB RS, f. 1-F. 1. 304 lap.
11. L. U. *Humanitarinių mokslo F-to Kultūros muziejaus bendras katalogas*. T. 1. 1923, kovo 12-1930. LMAVB RS, f. 12-968. 199 p.
12. *Lietuvių mokslo draugijos turto perdavimo aktas Lituanistikos institutui*. Vilnius, 1940, rugpjūčio 29. LLTIB rankraštynas, f. 22-4. 4 lap.
13. *Lietuvių mokslo mylėtojų draugijos raštas VDU bibliotekos direktoriui*. Vilnius, 1939, birželio 15. LMAVB RS, f. 163-821, lap. 1.
14. *LTSR mokslų akademijos Lietuvių literatūros institutas. I-moji rankraščių įrašymo knyga*. Sudarė Ona Miciūtė. 1946. LLTIB rankraštynas, f. 1-1. 198. p.
15. MIKOLAINIS, Petras. *Laiškas Jonui Basanavičiui*. Niujorkas, 1911, rugsėjo 4. LLTIB rankraštynas, f. 1-856. 1 lap.
16. SAUERWEIN, Georg Julius Justus. *Laiškas Andriui Višteliiui*. Christiania [Oslos], 1883, gegužės 20. LLTIB rankraštynas, f. 1-3058. 4 lap.
17. ŠVILPA, Jonas. *Kominternas ir komunistinis*

- pagrindis Lietuvoje XX a. 4-ajame dešimtmetyje (organizaciniai veiklos aspektai):* Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas; Lietuvos istorijos institutas. Kaunas, 2007. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 132-4176. 138 p.
18. VIŠTELIS, Andrius. *Atsiszaukimas, Szirdingiems Lietuviszkosios giminės ir kalbės mylėtojams ir užtarėjams daktarams – Sauerweinui, Basanawicziui ir Szliupui*. [Apie 1882]. LMAVB RS, f. 85-122. 1 lap. Parašas: J. A. W. Lietuwis.
 19. VIŠTELIS, Andrius. *Laiškas Georgui Juliui Justui Sauerweinui*. Orlinecas, 1879, spalio 26. LLTIB rankraštynas, f. 1-3060. 2 lap.
 20. WYSZTELEWSKA, Adolfa. *Laiškai Martynui Jankui*. 1894. VUB RS, f. f.1-D. 476. 4 lap.
- ### Publikuoti šaltiniai ir literatūra
21. A. a. Andrius Jonas Vištalius. *Vienybė lietuvininkų*, 1912, rugsėjo 18 (nr. 38), p. 1.
 22. *Adress-Buch der Residenzstadt Posen 1913*. Posen, [1912]. 716 p.
 23. *Adress-Buch der Residenzstadt Posen 1914*. Posen, [1913]. 733 p.
 24. *Adressbuch der Residenzstadt Posen 1916*. Posen, [1916]. XII, 32, 337, 288 p.
 25. *Adressbuch der Residenzstadt Posen 1917*. Posen, [1917]. [685] p.
 26. Andrius Wisztalius dar gyvas! *Saulėteka*, 1900, nr. 10–11, p. 246–247.
 27. Ar gyvas ar jau miręs Andrius Wisztalius. *Saulėteka*, 1900, nr. 8–9, p. 231.
 28. Argentinos lietuvių kultūros centras. *Dienos naujienos*, 1931, gegužės 21 (nr. 40), p. 2.
 29. „Auszros“ archyvas: Martyno Jankaus rinkinys. Sudarė ir parengė Domas Kaunas ir Audronė Matijošienė. Vilnius, 2011.
 30. *Aušrininkas Jonas Šliūpas*. Redagavo J. V. Girdvainis. Kaunas, 1934, p. 37.
 31. BASANAČIUS, Jonas. Apie Viszteliauską. *Vienybė lietuvininkų*, 1892, kovo 9 (nr. 10), p. 119.
 32. *Boletín oficial de la República Argentina*, 1912, mayo 18 (nr. 5517), p. 469–470.
 33. BUDZYŃ, Krzysztof. Informator historyczny. *Śremski notatnik historyczny*, 2008, t. 1, s. 5–11.
 34. DAMIJONAITIS, Motiejus J. „Atskaita No. 19 centr. k. S. L. A. likosi išsiuntinėta visoms kuopoms ...“ *Lietuva*, 1907, sausio 11 (nr. 2), p. 4.
 35. Mirė poeto brolio sūnus. *Darbininkas*, 1929, vasario 3 (nr. 5), p. 4.
 36. Dirección General de Contabilidad. *Boletín oficial de la República Argentina*, 1914, septiembre 14 (nr. 6203), p. 261.
 37. GRIGARAVIČIUS, Algirdas. Jonas Basanavičius: Aušros link. *Metai*, 2013, nr. 2, p. 78–86.
 38. Iš Jono Šliūpo atminimų. *Nepriklausomoji Lietuva*, 1919, rugsėjo 16 (nr. 107), p. 1–2.
 39. JACKIEWICZ, Mieczysław. Andriaus Vištelio-Višteliausko knygos rankraštis. Iš lenkų kalbos vertė Rasa Lazauskaitė. *Literatūra ir menas*, 1996, kovo 2 (nr. 9), p. 13.
 40. JARULAITIS, Vincentas. Plungė (Kauno gub. Telšių pav.). *Nedėldienio skaitymas*, 1907, liepos 24 (birželio 6) (nr. 30), p. 239. Parašas: Plungiškis.
 41. Juozas O. *Širvydas (1875–1935): biografijos bruožai*. Redagavo V. Širvydas. Cleveland, 1941. 493, [1] p.
 42. JUŠČIUS, A. Apsilankymas pas Andrių Vištalių. *Vienybė lietuvininkų*, 1912, nr. 12, p. 5.
 43. Kartofle: [A. Vištelio skelbimas]. *Goniec Wielkopolski*, 1882, marca 18 (nr. 64), s. 4.
 44. KAUNAS, Domas. „Auszros“ archyvas ir jo likimas. Iš „Auszros“ archyvas: Martyno Jankaus rinkinys. Sudarė ir parengė Domas Kaunas ir Audronė Matijošienė. Vilnius, 2011, p. 12–45.
 45. KAUNAS, Domas. *Aušrininkas: tautinio atgimimo spaudos kūrėjas Jurgis Mikšas*. Vilnius, 1996. 245, [2] p.
 46. KAUNAS, Domas. Archyviniai knygotyrinės lituanikos dokumentai. *Knygotyra*, 2014, t. 63, p. 266–287.
 47. KEBLAITIS, Antanas. Andrius Vištaliauskas. *Židinys*, 1929, liepa (nr. 7), p. 65–68.
 48. *Knygnešys, leidėjas, publicistas, Petras Mikolainis (1868–1934) laiškuose ir atsiminimuose*. Vilnius, 2012. 306, [1] p.
 49. KLEJNOCKI, Jarosław. *Kolejne rękopisy w Muzeum Literatury* [žiūrėta 2014 m. gruodžio 22 d.].

- 12 p. Prieiga per internetą: <<http://muzeum-literatury.pl/wp-content/uploads/2014/10/Folder-Pokaz-rekopisow.pdf>>.
50. Kodėl vokiečiai taip persekioja lenkus Poznaniuj. *Vilniaus žinios*, 1908, kovo 8 (21) (nr. 55), p. 4.
51. Królewska Huta. *Katolik*, 1884, paždiernika 28 (nr. 84), s. 2.
52. *Książka adresowa miasta stołecznego Poznania*: 1923. Poznania, 1923. [740] s.
53. KUZMICKAS, Vincas. „Aušros“ poeto likimas. Iš *Senosios lietuvių literatūros baruose*. Vilnius, 1971, p. 119–176.
54. Lietuviai Pietų Amerikoje. *Vilnius*, 1931, gegužės 23 (nr. 40), p. 3.
55. MACIŪNAS, Vincas. Krokuvos bibliotekose pasirašus. *Vairas*, 1935, birželis (nr. 6), p. 172–179.
56. MAZUREK, Jerzy. *Kraj a emigracja: ruch ludowy wobec wychodźstwa chłopskiego do krajów Ameryki Łacińskiej* (do 1939 roku). Warszawa, 2006. 479 s.
57. *Metinis pranešimas „Lietuvių mokslo draugystės“ Amerikoje*. [Parengė Jonas Šliūpas]. [Baltimorė], 1892. 64 p.
58. *Metinis pranešimas „Lietuvių mokslo draugystės“ Baltimorėje, M. d.* [Parengė Jonas Šliūpas]. Baltimorė, 1891. 46 p.
59. MICKEVIČIUS-KAPSUKAS, Vincas. *Apie literatūrą*. Sudarė ir priedus parengė R. Maliukevičius. Vilnius, 1980. 398, [2] p.
60. MICKEVIČIUS-KAPSUKAS, Vincas. Kelios naujos žinios iš „Aušros“ gyvenimo. *Varpas*, 1904, nr. 3, p. 33–42. Parašas: K-as.
61. Movimiento de Personal e el Ministerio de RR. EE. y Culto. *Boletín oficial de la República Argentina*, 1952, enero 30 (nr. 17078), p. 3.
62. NEDZVECKA, Maria. Korespondencija A. J. Vištelis a J. I. Kraszewskim. *Literatūra*, 1996, t. 34, sąs. 1, p. 70–78.
63. Orden General de Pagos № 119. *Boletín oficial de la República Argentina*, 1915, febrero 23 (nr. 6332), p. 363.
64. Polacy w świecie. *Rodzina Polska*, 1934, wrzesień, s. 265–267.
65. Przybyli do Poznania. *Wielkopolanin*, 1886, marca 30 (nr. 72), s. 3.
66. RAČKAUSKAS-VAIRAS, Karolis. A. J. Višteliauskas. *Tėvynė*, 1912, spalio 25 (nr. 43), p. 1.
67. RAGUOTIS, Bronius. Andriaus Vištelio biografijai. *Pergalė*, 1983, nr. 3, p. 188–190.
68. S. L. A. sanariams Vizstaliaus reikale. *Vienybė lietuvininkų*, 1906, sausio 3 (nr. 1), p. 10.
69. Seimas „Lietuvių mokslo draugystės Amerikoje“ laikytas Mt. Carmelyje, Pa. *Apszvieta*, 1893, nr. 7–8, p. 542–550.
70. Spis członków Towarzystwa Muzealnego. Iš *Zapiski Muzealne*. Poznan, 1917, zeszyt I, s. 44–47.
71. Spis członków Towarzystwa Muzealnego. Iš *Zapiski Muzealne*. Poznan, 1918, zeszyt II–III, s. 52–54.
72. SPRINDIS, Adolfas. Nežinomi A. Vištelio-Višteliausko rankraščiai. *Literatūra ir menas*, 1958, liepos 12 (nr. 28), p. 4.
73. *Susivienijimo lietuvių Amerikoje istorija*: nuo 1886 iki 1915 m. New York, 1916. 548 p.
74. ŠLAPELIS, Jurgis. Labai nudžiugom gavę nuo Tamistų gromatą ir laikraštį. *Vienybė lietuvininkų*, 1901, vasario 6 (nr. 6), p. 67.
75. ŠLAPELIS, Justinas. Iš Argentinos. *Vienybė lietuvininkų*, 1903, rugsėjo 30 (nr. 39), p. 462.
76. ŠLAPELIS, Jurgis. Iš Argentinos, Pietinėje Amerikoje. *Lietuva*, 1903, spalio 16 (nr. 42), p. 2.
77. ŠLIŪPAS, Jonas. Bėdos J. A. Vizsteliausko Argentinoje. *Vienybė lietuvininkų*, 1892, sausio 6 (nr. 1), p. 9–10.
78. ŠLIŪPAS, Jonas. *Lietuvishkieje rasztai ir rasztininkai*. Tilžė, 1890 [fakt. 1891]. VI, 7–234 p.
79. Tadeusz Kryspin Jackowski; Franciszek Żółtowski; Stanisław Żółtowski [žiūrėta 2014 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://genealogia.grocholski.pl>>.
80. TUMAS-VAIŽGANTAS, Juozas. *Raštai*. T. 18. Vilnius, 2007. 539, [1] p.
81. VAŠKELIS, Gytis. Vileišių rūmų ansamblio istorijos bruožai. Iš *Vileišių rūmų ansamblis Vilniuje*. Sudarytojas Gytis Vaškelis. Vilnius, 2014, p. 124–211.
82. VIŠTELIS, Andrius. Apie apsireiskima „Ausros“. *Vienybė lietuvininkų*, 1903, nr. 23, p. 70.
83. VIŠTELIS, Andrius. Apie barnis D-ro Basanavicziaus su Martynu Jankumi. *Vienybė lietuvininkų*, 1903, rugsėjo 30 (nr. 39), p. 463.
84. VIŠTELIS, Andrius. Buenos-Ayres. *Varpas*, 1898, nr. 10, p. 159.
85. VIŠTELIS, Andrius. Laiszkai isz Argentinos.

- Vienybė lietuvininkų*, 1904, nr. 17, p. 198.
86. VIŠTELIS, Andrius. Laiszkai iš Argentinos. *Vienybė lietuvininkų*, 1904, nr. 19, p. 222–223.
87. [VIŠTELIS, Andrius]. Visztaliaus laiškas. *Vienybė lietuvininkų*, 1901, nr. 37, p. 443.
88. ZIGMAS, Zinkevičius. Širvydas ar Širvydas. *Baltistica*, 1981, t. XVII (1), p. 28–41.
89. ŽUKAS, Vladas. Andriaus Vištelio laišakai. Iš *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*. Vilnius, 1992, p. 152–285.
90. ŽUKAS, Vladas. *Literatūros pabarėse*. [T.] 1. Vilnius, 2000. 274, [1] p.
91. ŽUKAS, Vladas. Publikacijos ir informacijos. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1962, t. 2, p. 185–212.
92. ŽIEMYS, St. Pirmasis lietuvis emigrantas Pietų Amerikoje. *Naujas žodis*, 1931, nr. 9, p. 169–170.

THE PATH OF THE LITHUANIAN NEWSPAPER “AUSZRA”
PUBLISHER ANDRIUS VIŠTELIS’ MANUSCRIPT
LEGACY TO LITHUANIA

Tomas Petreikis

Summary

The article reconstructs the path of the Lithuanian newspaper “Auszra” publisher Andrius Vištelis’ manuscript legacy to Lithuania. It indicates individuals and organizations that took care of the legacy protection. The epoch of “Auszra” newspaper universally magnetized the Lithuanian intelligentsia; therefore, the creations of “Auszra” publishers were seen as a significant legacy of the Lithuanian National Revival rather than narrow scientific or artistic values. Basically no selection criteria were applied to their creation; consequently, despite the difficult life circumstances of A. Vištelis, his manuscript legacy is quite well preserved – only four well-known sources are considered missing. Three main paths are distinguished in the history of the manuscript legacy concentration of the “Auszra” publisher in Lithuania: 1) via the publishers of “Auszra” newspaper; 2) via the American Lithuanians; and 3) via his wife Adolfa Wysztele wska. Via the first path (mainly through the efforts of Martynas Jankus) a bundle of letters from A. Vištelis to Jurgis Mikšas, two creative manuscripts and one proclamation reached us. The active efforts of the American Lithuanians Petras Mikolainis and Motiejus Damijonaitis guaranteed that one creative manuscript, a few letters and a set of read newspapers with comments of “Auszra” publisher survived to our days. The third path was the most favourable: a sufficiently rich archive of A. Vištelis was assembled and then transferred by the Lithuanian Scientific Society to its heirs. Currently the majority of Lithuanian legacy of “Auszra” publisher (approximately 40 manuscripts) is stored in the Library of the Institute of Literature and Folklore. Considerably fewer manuscripts of A. Vištelis can be found in the Library of Vilnius University (2), the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences (1) and the Wojciech Kętrzyński Research Center in Olsztyn (Poland) (1). A part of the archive and probably several creative manuscripts of A. Vištelis still remain in Poland.

Iteikta 2015 m. sausio 19 d.

Priimta 2015 m. kovo 31 d.